

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

Zsuzsanna Sulics Pelko

Francek Mukič: Črnošolec - prvi porabski roman

Diplomsko delo

Mentor:
red. prof. dr. Irena Novak Popov

Ljubljana, september 2015

ZAHVALA

Avtorju. Za vse!

POVZETEK

V diplomski nalogi je predstavljen zgodovinski, jezikovni in narodnostni oris slovenskega Porabja na Madžarskem, ki služijo kot pomembno ozadje v prvem porabskem romanu *Črnošolec*, izpod peresa avtorja Franceka Mukiča. Roman je poskus rekonstrukcije povojnih dogodkov, ki so privedli do strašljivega uboja Porabskega Slovenca, hkrati je intimna zgodba posameznika. Roman je predstavljen na podlagi nekaterih značilnosti sodobnega slovenskega romana, z ozirom na *eno trdno, neproblematično romaneskno lastnost: sinkretizem*.

Ključne besede: Porabje, narečna književnost, Črnošolec, sodobni slovenski roman, romaneskni sinkretizem

ABSTRACT

In this diploma paper is presented the outline of history, language and ethnic identity of Slovenian Porabje region in Hungary which serves as important background in the first Slovene novel from Porabje region. *Črnošolec* written by author Francek Mukič is an attempted reconstruction of post-war events that led to terrifying killing of young man from Porabje, at the same time it is a story of an individual person. The novel is presented on the basis of certain characteristics of contemporary Slovene novel with respect to *its strong, unproblematic novelistic feature: syncretism*.

Key words: Porabje region, dialect literature, Črnošolec, contemporary Slovene novel, novelistic syncretism

KAZALO

1	UVOD	1
2	KNJIŽNI JEZIK – NAREČJE	2
2.1	RAZVOJ JEZIKA	2
2.2	KNJIŽNI JEZIK – NAREČJE – PORABSKO NAREČJE	3
2.3	LITERARNO USTVARJANJE V NAREČJU - REVITALIZACIJA	4
3	ZGODOVINA	6
3.1	INFORMBIRO 1948 – ČAS REPRESIJE	7
4	FRANCEK MUKIČ	10
5	ČRNOŠOLEC	12
5.1	IZROČILO ČRNOŠOLCA V EVROPI	12
5.2	TRIJE ROMANI – ROMAN V TREH JEZIKIH	13
5.3	PORABSKI ČRNOŠOLEC	15
6	STRUKTURA	18
6.1	PROSTOR IN ČAS	18
6.1.1	PROSTOR	18
6.1.2	ČAS	20
6.1.3	IDEOLOGIJE – NARODNOSTNA IDENTITETA	22
6.2	MOTIVIKA	23
7	SODOBNI SLOVENSKI ROMAN	27
8	ROMANESKNI SINKRETIZEM V ČRNOŠOLCU	29
8.1	ZVRSTNI SINKRETIZEM	29
8.1.1	ESEJIZACIJA	29
8.1.2	LIRIZACIJA	30
8.1.3	RAZDALJA DO PRIPOVEDI	32
8.2	VRSTNI SINKRETIZEM	33
8.3	ŽANRSKI SINKRETIZEM	36
9	ZAKLJUČEK	39
10	SLOVARČEK PORABSKIH IZRAZOV	40
11	VIRI IN LITERATURA	41

1 UVOD

Zgodovina ni zgolj niz dogodkov na papirju ali v kakšnem učbeniku, ampak so dogodki, ki so posebej v medvojnih in povojnih časih zaznamovali življenje posameznikov ali skupnosti. Posebej velja to za območja ali obrobja, kjer živijo narodnostne manjšine. *Črnošolec* – prvi Porabski roman, izpod peresa avtorja Franceka Mukiča, je spomenik in zrcalo obenem. Spomenik – spomin na prednike in pretekle čase na obrobju, kjer so se države rojevale in umirale. Besedilo, ki poskuša pomagati današnjim generacijam razumeti preteklost in jo ohraniti za bodočnost. Hkrati pa je zrcalo, ki odseva odgovornost posameznika in skupnosti – seveda v kontekstu okoliščin.

Le na videz je to zgodovinski roman, v ospredju je posameznikova intimna zgodba oziroma zgodba peščice ljudi ter družbene, zgodovinske in politične spremembe, kakor jih doživlja posameznik v tem vihnem stičišču treh narodov.

Individualni spomin je spomin posameznika na pretekle dogodke, ki so lahko pozitivne ali negativne narave in so lahko skupek srečnih ali tragičnih spoznanj ter dogodkov. Posameznik zaradi vedno drugačnega spleta teh dogodkov popolnoma samosvoje in samo na njemu razumljiv način odzove na pretekle dogodke (...). Kolektivni spomin je spomin skupine in je kot tak že spremenjen, včasih tudi izmišljen in lažen. Družbena skupina povzame kolektivni spomin, ki je rezultat zbliževanja in poenotenja spomina posameznikov. Posamezniki so bili na takšen ali drugačen način priče nekemu dogodku, sodelovali so pri njem in so prispevali k določeni družbeni spremembi. Da družbena skupina prevzame skupen spomin, mora razviti določene metode in prijeme, ki zbližujejo in hkrati ohranjajo spomin na taiste dogodke. Kolektivni spomin skupine se mora preoblikovati in hkrati umestiti v družbo na tak način, da ne bodo dogodki, ki so izmišljeni ali mistificirani, popolnoma spremenili toka zgodovinskega spomina (Komerčki 2006:191).

Avtorjeva želja je z romanom razpršiti živo legendo, ki je ostala v kolektivnem spominu Porabcev, ter na nek način »rehabilitirati« posameznika.

2 KNJIŽNI JEZIK – NAREČJE

2.1 Razvoj jezika

V zgodovini slovenskega jezika je bil dvojnični razvoj knjižne norme dolgo časa spregledan, obstoj slovenskega alpskega in panonskega jezikovnega prostora ter posledično od tam izhajajočega osrednje in vzhodnoslovenskega tipa jezika pa se je napačno razlagal kot nasprotje med središčnim in obrobnim principom. Nasprotje je bilo poenostavljeno v neprimerno razlago, da je vse središčno normativno in »slovensko«, vse obrobno pa odklon, neknjižno, »neslovensko«, napačno in lahko vodi v odpad od slovenskega knjižnega jezika. (Jesenšek 2013:32).

V panonskem jezikovnem prostoru sta se razvili dve knjižni različici: prekmurski in vzhodnoštajerski knjižni jezik, prvi je bil razširjen med Rabo in Muro, drugi med Muro in Dravo. Prekmurski knjižni jezik je različica vzhodnoslovenskega jezika, ki se je zaradi zgodovinskih, geografskih, kulturnopolitičnih in jezikovnih vzrokov vse do sredine 19. stoletja zavestno razločevalno razvijal v primerjavi osrednjeslovenskim.

Vzhodnoslovenski knjižni jezik se je v knjižni obliki uveljavil približno dvesto let po osrednjeslovenskem – oba sta nastala kot »stranski produkt protestantizma«. Primož Trubar je nadnarečno združeval dolenjščino in gorenjščino, v normo pa je vključeval tudi že elemente nastajajočega ljubljanskega mestnega govora. Popolnoma enako se je slovenski jezik razvijal tudi med protestanti, ki so se ustalili v Prekmurju; knjižni jezik so normirali tako, da so oblikovali slovensko panonsko knjižno novotvorbo, ki je glasoslovno in oblikoslovno izhajala iz porabskega, goričkega in ravenskega prostora, skladijsko pa je bila nadnarečno grajena in oblikovana. Enako kot v alpskem osredju sta bila tudi v slovenskem panonskem vzhodnem prostoru prva tiska katekizem in abecednik – ljudi je bilo potrebno naučiti brati in jim razložiti glavne nauke nove vere. Jezik je bil pri tem glavno orožje protestantov, normiranje jezika pa najpomembnejši stranski produkt protestantizma (Jesenšek 2013:32).

2.2 Knjižni jezik – Narečje – Porabsko narečje

Knjižni jezik nas kot normativno določen sestav predvsem povezuje in izobražuje, izpopolnjuje in lepša našo kulturno nadstavbo, krajevni govori pa kljub hitrejšim preobrazbam ostajajo sredstvo sporazumevanja vsakdanjega naravnega govornega okolja. V njih še delujejo v davnini začrtovane razlikovalne silnice notranjih in zunanjih dejavnikov jezikovnega razvoja (Orožen, 1996:49).

Jezik je sredstvo družbene interakcije, sredstvo za sporazumevanje. Z njim se vzpostavlja komunikacija. V tem okviru narečje najprej določa pokrajino – ustvarja krajevno identiteto – in največkrat tudi socialno plast. Zato ni le zemljepisna in jezikovna kategorija, ampak vse bolj prihaja v zavest tudi njegova socialna funkcija, bodisi pozitivna ali negativna. Možnosti narečnega govora niso odvisne le od obstoječega jezikovnega repertoarja določenega narečja (jezikovni vidik), ampak od ugleda, naklonjenosti, ki ju doživlja (psihološki, sociološki, estetski vidik) (Stanonik 2008:36).

Knjižni jezik je bil dolgo razumljen kot edini »pravi« jezikovni nosilec narodne zavesti ter tudi kot edini »ustrezni« kulturni kod. Jezikovna politika, ki je upoštevala ta koncept, velikokrat ni bila narodnostno spodbudna, posebej ne na slovenskih etničnih robovih. Po ugotovitvah Francija Justa (2015:101) je to veljalo tudi za Porabje. Za Porabske Slovence namreč njihova narečna materinščina ni bila samo »navadno« narečje, ampak jezikovni temelj njihove slovenske etnične zavesti, uporabljajo jo v govornih položajih, ki jih drugod zaseda knjižna slovenščina (2015:101). Poleg drugih dejavnikov (odnos večinskega naroda, odnos matice,...), ki so oblikovali jezikovni položaj v Porabju, izpostavlja Just (2015:103) še odgovornost slovenskih jezikovnih načrtovalcev, ki se niso zavedali simbolnih globin, saj niso upoštevali vrednosti, ki jo je imela porabščina v jezikovni zavesti Porabcev kot izrazilo njihovega verskega čutenja in izrekanja.

Porabsko »narečje« po svojih temeljnih glasovnih in oblikovnih značilnostih spada v prekmurski gorički govor, vendar je zaradi družbeno-zgodovinskih okoliščin, ki so preprečevale stike tudi z bližjim prekmurskim jezikovnim prostorom, njegov razvoj potekal nekoliko drugače, tako da je danes podnarečje prekmurščine. Zaradi pretekle pripadnosti

porabskih vasi dvema fevdalnoupravnima in cerkvenoupravnima enotama se porabsko »narečje« členi v dva govora, seniškega in števanovskega (Just 2009:28).

2.3 Literarno ustvarjanje v narečju - revitalizacija

»Prepričanje o narečnem jeziku kot socialni jezikovni zvrsti, ki se postavlja v hierarhično razmerje do knjižnega jezika in je zato v primerjavi s tem grd, robat in se ga je potrebno celo sramovati ali uporabljati zgolj za zasebno sporazumevanje znotraj visoko postavljenih plotov domačega okolja, je v lingvistiki na srečo že zgodovina« (Čeh 2004:469).

Literarno ustvarjanje v narečju je dolgo imelo negativno konotacijo, vendar številne razprave zadnjih let razbijajo to manjvrednostno oznako. Narečje dobiva svoje mesto ne le v književnosti, ampak tudi v slovenski glasbi, v slovenskem filmu in tudi gledališču.

»S tem narečje presega zaprtost in postaja nosilec umetniškega izraza; tako lahko raba narečnega v književnih besedilih predstavlja diferenciacijo oseb; narečno izraža osebno identiteto; velikokrat pa zavestna raba socialnozvrstno obarvane besede na ključnem mestu v besedilu izrazi ekspresivno moč, ki je knjižna beseda ne bi (z)mogla« (Pulko 2014:2).

Revitalizacijo narečja v slovenskem kulturnem prostoru Just (2010:1) povezuje s poosamosvojitvenim mehčanjem pozicije slovenskega knjižnega jezika kot edinega ustreznega kulturnega in narodotvornega koda. Po letu 1990 se je odnos do t.i. neknjižnih zvrsti jezika začel spreminjati. Nabor jezikovnih zvrsti kot mogočih literarnih kodov se je povečal (pokrajinski pogovorni jeziki, osredinjeni v mestnih govorih, narečja). Narečja so se zlasti revitalizirala v nekaterih zamejskih okoljih (npr. v Reziji in Porabju), kjer so ob knjižni slovenščini dobila še nekaj narodno reprezentativne vloge, kot je zapisal Fanci Just (2010:1). Kot primer zagovornika leposlovnega programa po letu 1990, ki temelji na enakovrednem partnerstvu med knjižnim jezikom in narečjem navaja Just primer iz Porabja, in sicer Ferija Lainščka. Porabskim bralcem namenjena leposlovna dela (večinoma proza, le nekaj primerov poezije) so velikokrat napisana v knjižnem jeziku kot tudi v narečni inačici (*Srebrni breg/Srebrni brejg* (1995, skupaj z Milivojem M. Rošem in Milanom Vincetičem), *Mislice – pravljice/prpovejsti* (2000) in *Deček na dedovem kolesu/Pojep na dejdekovom biciklini* (2001). Ta »dvojezičnost« računa poleg literarnoestetskega učinkovanja tudi na narodnostno-

jezikovne učinke, na to, da bi utrdile duhovne mostove med porabsko zamejsko skupnostjo in matično domovino ter pomagale brisati jezikovne meje.

3 ZGODOVINA

»Ozemlje med Muro in Rabo bi lahko med slovenskimi pokrajinami mirne duše označevali s presežniki. Izstopajoči stičnost in mejnost tega območja v naravnogeografskem, kulturnem, etničnem, političnem, gospodarskem in zgodovinskem pogledu sta ji v stoletjih vtisnili vrsto posebnosti, ki jih lahko pozorno oko opazi takoj, ko prečka reko Muro« (Zupančič 2009a:16).

Odprti rob Panonske nižine je bil zgodaj naseljen. Številne najdbe pričajo o silni prebivalstveni dinamiki in pogosti menjavi prebivalcev in oblasti. Okrog leta 900 so Madžari uničili frankovsko ureditev vse do Alp. Vključitev v okvir madžarske fevdalne države, cerkve in družbe je močno vplivalo na oblikovanje gospodarske, družbene, kulturne in tudi jezikovne podobe »ogrskih« Slovencev, na njihov narodni razvoj ter na oblikovanje kulturne pokrajine. V teh stoletjih je bilo sodelovanje Slovencev med Muro in Rabo z ostalimi slovenskimi pokrajinami zelo skromno. Ločenost je še poudarjala bližina turškega imperija, ki se je v poznem srednjem veku tem krajem močno približal. V 16. in 17. stoletju je območje Prekmurja in Porabja zajelo močno protestantsko gibanje. Zaradi močne podpore med madžarskimi fevdalci se je hitro prijelo in se zaradi ugodnih pogojev ohranilo bistveno dlje kot v ostalih slovenskih pokrajinah. Rekatolizacija je območje Prekmurja in Porabja dosegla šele ob koncu 17. stoletja.

Po končani prvi svetovni vojni in razpadu Avstro-Ogrske so na Pariški mirovni konferenci (Trianonska mirovna pogodba 1920) oblikovali mejo med Madžarsko in Državo Srbov Hrvatov in Slovencev, poznejšo Jugoslavijo. Glavnina ozemlja s slovensko naselitvijo se je vključila v novonastalo monarhijo, čeprav v vseh podrobnostih niso upoštevali ne lokalnih interesov in ne etnične sestave prebivalstva. Tako je v Prekmurju vzhodni del poseljen tudi z madžarskim prebivalstvom, v Porabju na Madžarskem pa je ostala slovenska manjšina. Mejna črta je torej oblikovala narodne manjšine: nemško na Apaškem polju, slovensko v Radgonskem kotu, slovensko v Porabju in madžarsko v vzhodnem Prekmurju. Nova meja je bila prehodna in je omogočala medsebojne stike, gospodarsko izmenjavo in tudi uživanje lastniških pravic dvolastnikom (Zupančič 2009a:16).

Odrezani od tradicionalnega gospodarskega in kulturno-jezikovnega zaledja so Porabski Slovenci bili v težkem položaju. V izrazito agrarni pokrajini so prevladovala majhna kmetija, ki niso zadostovale za socialno preživetje. Šolske oblasti niso izpolnjevale obveznosti iz trianonske pogodbe o narodnostnem šolstvu in slovenščina je bila le učni predmet. V položaju, ko sta bila zatočišče slovenske besede predvsem cerkev in dom, je asimilacija naraščala. Tudi kulturni razvoj je stagniral. Pokrajino, že itak odmaknjeno od sodobnih družbenih in gospodarskih tokov, je zajelo narodnostno kulturno mrtvilo (Just 2009:23).

Po končani drugi svetovni vojni se je obetalo izboljšanje. Med socialističnima Jugoslavijo in Madžarsko sklenjen sporazum je napovedoval izboljšanje narodnostno-kulturnih razmer za porabske Slovence. Tudi organizirani tečaji za slovenske učitelje, ki naj bi v porabskih šolah poučevali slovenske otroke v materinščini, so obetali boljše čase (Just 2009: 23). Vendar je zgodovina izbrala drugo pot.

3.1 Informbiro 1948 – Čas represije

Ena od osnovnih značilnosti vsakega komunističnega totalitarnega sistema je tudi izvajanje represije nad lastnimi državljani, nad svojimi dejanskimi in domnevnimi nasprotniki. Ta represija je v različnih državah in različnih obdobjih dosegala različno stopnjo intenzivnosti. Podobne oblike represije prepoznavamo v vseh totalitarnih sistemih, kot npr. ustanavljanje koncentracijskih in delovnih taborišč za nasprotnike komunističnega režima, množični izgoni prebivalstva, nasilne razlastitve premoženja, politični in zrežirani sodni procesi proti notranjim sovražnikom, zatiranje vere in nasilje nad posameznimi verskimi skupnostmi ter njenimi duhovniki in redovniki.

»Na parlamentarnih volitvah po drugi svetovni vojni so prebivalci Porabja svoje glasove oddali tistim strankam, ki so v svoje programe vključevale tudi tradicionalne vrednote. Zaradi tega je komunistična partija po prevzemu oblasti leta 1948 to območje obravnavala kot območje t. i. črne reakcije. Posledica tega je bil prisilni umik dveh duhovnikov (z Gornjega Senika in iz Števanovcev), ki sta opravljala obrede v slovenskem jeziku« (Munda-Hirnök 2013:203).

Kot zunanjepolitični dogodek je treba omeniti (Munda-Hirnök 2013:204) Resolucijo Informbiroja (28. junij, 1948), ki je Jugoslavijo razglasila za sovražnika. Posledica je bila »vojna histerija«, usmerjena proti Titu, del vojnih priprav je bilo preventivno »čiščenje« obmejnega pasu z Jugoslavijo. Tudi na Madžarskem živeči Slovenci so postali potencialni sovražniki režima. Ob jugoslovanski in avstrijski meji so izoblikovali 15 kilometrov širok obmejni pas, kjer so ljudje potrebovali ustrezno izkaznico. Leta 1949 so na zahodni (madžarsko-avstrijsko-jugoslovanski) meji postavili t. i. železno zaveso, ki je ločila Madžarsko od Avstrije in Jugoslavije. Leta 1950 so začeli s postavitvijo železne zavese tudi na južni meji. Obmejno območje so »intenzivno budno« varovali organi državne varnosti in policije, ki so izvajali različne pritiske na prebivalstvo. To se je kazalo v številnih postopkih, ki so bili sproženi proti ljudem zaradi suma »vohunjenja in tihotapljenja ljudi«, izvajali so policijski nadzor nad prebivalstvom in prišlo je do izгона ljudi oz. do deportacij. V takšnih napetih razmerah so prebivalci Porabja že zgolj zaradi etnične pripadnosti postali za oblast »nezanesljivi« oz. »nezaželeni«. Posledično so pristali na seznamu kulakov, seznamu deportirancev ali pa so bili kaznovani zaradi zaostanka pri obvezni dajatvi poljščin, zaradi nestrinjanja z včlanitvijo v kmetijske zadrage ipd. Kot primer ustrahovanja navaja Munda-Hirnök (2013:204) odlomek iz Poročila Agitacijskega in propagandnega oddelka pri Centralnem komiteju Madžarske delavske stranke o delovanju med južnimi Slovani, ki živijo ob meji, datirano 10. februarja 1951, ki navaja,

»[...] da se državne oblasti, zlasti policija grobo in sovražno vedejo do južnoslovanskega prebivalstva. Večkrat se zgodi v naseljih ob meji, da odpeljejo prebivalca na policijo, tam ga tepejo, ga 2–3 dni pridržijo, potem ga izpustijo domov[...] Policija je ob treh ponoči odpeljala vdovo s tremi družinskimi člani iz Števanovcev (na vozu nekega kulaka) samo zato, ker so v žitu (obvezna dajatev, op. avtorja) našli nekaj žužkov. V naseljih ob meji se večkrat zgodi, da policist grobo nagovori južnoslovansko prebivalstvo, če ti na ulici govorijo v materinščini«.

V strahu pred deportacijo so se številni porabski Slovenci odločili za svojevrsten narodnostni samoizbris. Na volitvah in ob popisih prebivalstva so se namreč odločali za kategorijo »madžarska narodnost s slovenskim maternim jezikom«, kar je imelo daljnosežne posledice tudi v narodnostnem izobraževanju, saj je bila pravica do izobraževanja v maternem jeziku

vezana na narodnostno opredelitev. Porabje je v tem času poleg železne zavesa zagrnil tudi narodnostno-kulturni molk (Just 2009:24).

»23. junija 1950 je prišlo do prve in hkrati najobsežnejše »čistke« iz obmejnega pasu, tudi iz Porabja, z odstranitvijo za oblast nezaželenih oseb. Prebivalci so s strahom opazovali, kaj se dogaja. Za lokacijo deportiranja teh ljudi so izbrali območje Državne zadruga Hortobágy na vzhodu Madžarske, kjer so postavili 12 taborišč zaprtega tipa, ki so delovala v letih 1950–1953« (Munda-Hirnök 2013:204). Čas represije v hermetično zaprtem kotu tromeje je v veliki meri zapečatilo nadaljnje življenje in usodo porabskih Slovencev.

»Nov veter je zavel po letu 1989. Železna zavesa je šla v ropotarnico zgodovine. Stare čezmejne poti so oživele in hitele presegati desetletja ločenosti. Po le petnajstih letih so z odpravo vojaškega, policijskega in carinskega nadzora dosegli možnosti prostega pretoka in sodelovanja« (Zupančič 2009a:19).

4 FRANCEK MUKIČ

Francek Mukič se je rodil leta 1952, v največji slovenski vasi na Madžarskem, na Gornjem Seniku. Po končanem študiju na Filozofski fakulteti v Ljubljani leta 1978 sta se ženo Marijo Kozar Mukič kot prva porabska diplomanta v matični domovini vrnila na Madžarsko.

Njegovo literarno ustvarjanje sega v 70-a leta prejšnjega stoletja, krajša prozna dela je objavljala v *Narodnih novinah* in na spodbudo Ljubomirja Lastića v *Narodnem koledarju*, v publikacijah Demokratične zveze južnih Slovanov na Madžarskem, ki je pred zlomom komunističnega režima povezovala na Madžarskem živeče Slovence, Hrvate in Srbe.

Mukičevo osrednje pripovedno delo v tem obdobju, *Poteptani češnjevi cvetovi*, je bilo objavljeno v knjigi Slovensko Porabje, ki je izšla leta 1982 pri Mohorjevi družbi v Celju. Dogajanje v povesti je postavljeno v čas pred drugo svetovno vojno, vendar ne gre za tipično zgodovinsko tematiko, saj prevladujeta sociološki in etnološki vidik življenja v Porabju.

Sledil je premor v literarnem ustvarjanju, vendar se je avtor v tem času aktivno posvetil publicističnemu, jezikoslovnemu, leksikografskemu in etnološkemu delu. Med letoma 1980 in 2000 je bil urednik slovenskih oddaj pri Madžarskem Radiu, sodeloval je pri slovenskih oddajah pri Madžarski Televiziji, pisal članke za časopis *Porabje*, medtem ko je bil zaposlen pri župnijskem dnevniku *Vas népe*. Kot ustanovitelj, glavni urednik in direktor prve – in edine – slovenske samostojne radijske postaje na Madžarskem vodi Radio Monošter od leta 2000. Prispevki radijskih oddaj se poslužujejo predvsem domačega, porabskega narečja. Predvsem posnetki pogovorov s starejšimi ljudmi in spoznavanje z njihovimi življenjskimi zgodbami so neprecenljiva dediščina ne samo za zgodovinarje, etnologe in jezikoslovce, temveč tudi za prihodnje generacije. Mukiča je tudi kot jezikoslovca vodilo že od vseh začetkov predvsem zanimanje za »domače« narečje, jezik porabskih Slovencev. Svojo diplomsko nalogo je posvetil raziskovanju porabskega slovenskega govora in je ugotovil, da ima porabski govor dve različici: seniško in števanovsko. Tudi med pisanjem *Slovenske Slovnice* (1997) je imel v mislih domačega Porabca. Pri pisanju *Madžarsko-slovenskega frazeološkega slovarja* (1993), kot zapiše avtor sam, ga je vodilo med drugim tudi to, da bi prispeval svoj delež k nadaljnjemu prijateljstvu slovenskega in madžarskega ljudstva (Mukič 1993:6).

Trijezični *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* Franceka Mukiča je prvi leksikografski zbir porabsko-slovenskega besedišča. Bogastvo narečne leksike (čez 11.000 gesel), besednih zvez in frazeologije že samo po sebi zavrača avtorjevo zatiranje, da slovar nima znanstvenih pretenzij, ampak skuša biti le popularen besednjak. V resnici je po razsežnosti besedišča in njegove vsestranske rabe slovaropisni dosežek posebne vrste (Ftičar 2006:159).

Znak neizmerne ljubezni do Porabja je tudi bogati opus na področju folkloristike in spoznavanja slovenstva, ki sta ga Francek Mukič in soproga Marija Kozar Mukič že od 80-ih let zbrala in ohranila za prihodnost. V zadnjih letih se jima pri tem delu pridružil tudi sin Dušan Mukič. Le nekaj naslovov iz bogate dediščine: *Pesmarica Porabske pesmi* (1994), zbirka *Füčkaj, füčkaj, fantiček moj: sto ljudskih pesmi iz Porabja 1–2* (2001, 2003), učbenik *Spoznavanje slovenstva* (2002), berilo *Spoznavanje slovenstva* (2002).

Francek Mukič je po daljšem literarnem molku izdal svoj prvi roman v porabsčini pod naslovom *Garaboncijaš* (2005), nato še v knjižnem jeziku pod naslovom *Črnošolec* (2007) ter v madžarskem prevodu *A garabonciás* (2008). Pri mursko - soboški založbi Franc-Franc je luč sveta ugledal tudi njegov drugi roman. Avtor ga je naslovil *Vtrgnjene korenje* (2010), knjižno slovensko inačico pa *Strgane korenine* (2011).

Avtor v obeh romanih tematizira informbirojevski čas, ki se je v porabsko kolektivno zavest vtisnil kot čas groze in strahu. V *Garaboncijašu* pripoveduje o likvidaciji porabskega mladeniča (ozadje zgodbe je resnično), ki je sodeloval s slovensko tajno službo, morda kot dvojni agent tudi z madžarsko. Roman *Vtrgnjene korenje* pa se snovno navezuje na deportacije Porabcev v gulage na začetku petdesetih let 20. stoletja in pripoveduje o usodi deportiranca, ki si po tridesetih letih upa spregovoriti o dogodkih, o katerih se je smelo samo molčati, in išče okruške sveta, iz katerega je bil izgnan (Just 2015:107).

Francek Mukič se že od vseh začetkov svoje strokovne poti podreja potrebam svoje ljube materinščine in rojstnega kraja: »...loteval sem se stvari, ki so se mi tisti čas zdele najbolj potrebne za Porabje.«

5 ČRNOŠOLEC

5.1 Izročilo črnošolca v Evropi

Lik »potujočega dijaka« skupaj z motivi kot »črna šola«, »izpit na kolesu« ali »trinajst šol učen« je bil znan po vsej srednji in jugovzhodni Evropi (nemški »Fahrende Schüler«, romunski »*șolomonar*«, madžarski »garabonciás«, slovenski in poljski »črne šole dijak«, itd.). Pojma »črnošolec« ter »črna šola« pogosto nastopata tudi v tradicionalnih slovenskih pripovedkah, vendar v različnih pomenskih zvezah.

»Po eni strani so bile kot črne šole okarakterizirane vse šole – kot znak ljudskega nezaupanja do izobraževanja, ki da uči ljudi zvižčnosti. Po drugi strani so kot črnošolce označevali bogoslovce, ker so ljudje mislili, da se učijo tudi črne umetnosti, t. j. čaranja. Kot tretjo skupino t. i. črnošolcev, na katere kar pogosto naletimo v ljudskem pripovedništvu, pa je treba omeniti še črnošolce – učence skrivnostnih gospodov ali hudičev, tudi čarovnikov« (Kropej 1995: 117).

Po nekaterih razlagah iz Pomurja in kajkavske Hrvaške so kresniki dijaki črne šole, ki se naučijo svoje obrti v babilonskem stolpu. Med kresniki in črnošolci pa je bila tudi določena pomenska razlika, ki je kazala na razkroj starejših mitičnih vzorcev. Ime črnošolec je povezano s črno jezuitsko haljo, ki so jo nosili študentje tedanjih teoloških kolegijev. Grabancijaš (črnošolec) se ni boril za dobrobit svojega ozemlja, saj je bil brezdomni popotni individualist. Svoje znanje si je, za razliko od kresnikov, pridobil iz knjig. Enake sposobnosti povzročanja in zaustavljanja toče so tedaj pripisovali tudi vaškim župnikom. (Šmitek 2014:194).

V vzhodni Sloveniji ter v Porabju je kresnika nadomestil madžarski "črnošolec" (grabancijaš), ki prav tako povzroča ali odganja nevihto: *Črnošolec vódi s seboj oblačnost. V družbi z njo hodi k hišam mleko prosit. Če mu ga kdo ne dá, potem mu pripelje točo.* Črnošolec ima črno knjigo, iz katere lahko pričara oblake, meglo in neurje. Če pokriža nebó, se to hitro zjasni. Na svojski način je povezan z otroki, ki jih zaznamujejo posebni znaki. Tako je po porabski pripovedi črnošolec ugrabil otroka, ki se je rodil z zobmi: *Ko je to dete bilo staro trideset let,*

bil je že moški, se je vrnil k materi, a ni ostal doma; odšel je nazaj v oblake (Šmitek 2003:155).

Po mnenju madžarske raziskovalke Eve Pócs, ki je podrobneje klasificirala kresnikom podobna bajna bitja v srednji in jugovzhodni Evropi, je njihov prototip lahko "dober", "slab" ali ambivalenten; lahko nastopa bodisi v borbi demonov (duš) v vihnih oblakih ali v onstranskih bojih čarovnikov, ki se spopadajo v živalski podobi. Prav tako se nekateri takšni liki udeležujejo bojev v zraku po svoji volji (v transu, s tem da njihova telesa ostanejo na zemlji), duše drugih pa so brez lastne odločitve odpeljane v višave. Boji med takšnimi bitji lahko potekajo v dvojicah in živalski obliki ali pa med dvema skupinama duhov/duš (Šmitek 2003:160).

5.2 Trije romani – roman v treh jezikih

Leposlovni prevod je prekodiranje izvirnika v drugo kulturo s sredstvi ciljnega jezika. Pri prevajalskem postopku mora prevajalec upoštevati razlike med jezikovnim sistemom izvirnika in prevoda, etnokulturno naravnost, literarno tradicijo in stilske posebnosti obeh jezikov, da bi ustvaril ekvivalentno literarno delo v svojem jeziku, ki naj bi delovalo v ciljni kulturi. Prevajalec mora biti sposoben izhodiščno besedilo (IB) tudi medjezikovno predelati, da bi prevedeno besedilo čim bolj prenašalo izvirnikovo sporočilo, obenem pa ustrezalo normam ciljnega jezika. Med prevajanjem na različnih jezikovnih ravneh nastanejo slovnične, leksikalno-semantične in stilistične transformacije (Masyte 2014:264).

Prvi roman na najbolj vzhodnem obrobju slovenskega jezikovnega prostora z naslovom *Garaboncijaš* je izšel leta 2005 v porabskem narečju, leta 2007 v knjižni slovenščini ter v madžarskem prevodu leta 2008. Klub dejstvu, da je sam avtor poskrbel tudi za prevod oziroma priredbo literarnega dela, govorimo o modifikaciji, ki jo je avtor tudi sam razložil:

»Gre pravzaprav za narobe svet. Originalno pišem v knjižnem jeziku, ki sicer ni moj materni jezik, vendar se v njem, zaradi bogatejšega besednega zaklada, lažje izražam kakor v narečju. Nastalo gradivo skopiram v dveh izvodih, ki sta kakor dva debelna kosa za kiparja. Iz prvega izklešem narečno verzijo, okornejšo, bolj preprosto, nazornejšo, pač za domače ljudi, ki so manj vešči branja. Pri knjižni različici, ko gre za delo, namenjeno bolj izkušenim bralcem, pa je kiparjevo oziroma urednikovo dleto manj obzirno in manj prizanesljivo, ostrejša in posegi

bolj kruti. Tako ustvarjanje ni le »dvojno delo«, temveč tudi »razdvojeno delo«, bolje rečeno, delo razdvojenega človeka. Ali ima smisel, da nek Porabec, predstavnik peščice ljudi, piše v knjižnem jeziku, ko pa je v matični domovini na stotine boljših pisateljev? Če nima smisla, kako bodo potem rojaki v Sloveniji kaj zvedeli o Porabcih? Če »oni« ne bodo nič vedeli o nas, »mi« pa nič o njih, povrh tudi ne razumemo dobro jezika drug drugega, kaj pa nas potem sploh veže skupaj? ... Iskreno povedano, nima veliko smisla pisati ne za peščico ljudi v dialektu in ne za bralstvo v matici, ki ima na voljo umetniško veliko bolj prepričljiva dela, kakor so naša manjšinska. Pa vendarle, razdvojen, kakršen sem, vidim porabskega pisatelja v vlogi posredovalca. Vidim ga, vidim se v vlogi razcepljenega potoka, ki povezuje njivico z veliko poljano. Bivam kot potoček z dvema krakoma, ki v obe smeri priteka in v obe smeri tudi odteka, vmes pa se tudi sam napaja. Z obeh strani.« (Objavljeno: Družina. (26.08.2012), Porabski pisatelj v vlogi posredovalca: Francek Mukič / sprašuje Jože Horvat).

Avtorjevo razlago potrjuje že sama primerjava treh knjig na podlagi zunanje zgradbe. Medtem ko je porabska inačica romana krajša s krajšimi poglavji, sta knjižna inačica ter madžarski prevod daljša in imata identično število in strukturo poglavij. Nekatera poglavja so v knjižni in madžarski verziji združena in dopolnjena. Porabska inačica romana nima kazala, v knjižno verzijo pa je zaradi lažjega razumevanja dodan slovarček porabskih besed. Čeprav pri madžarskem prevodu romana lahko govorimo o klasičnem literarnem prevodu, gre pri porabski inačici prej za priredbo besedila, kjer je imel avtor na razpolago le omejen besedni zaklad preproste govorice iz 19. stoletja. Obe slovenski verziji romana nosita podnaslov »Porabska legenda«, ki pa ni prisoten v madžarskem prevodu.

Vse tri izvedbe romana se začnejo s citatom na sončni uri »Vse ure ranijo, zadnja ubije«. Stavek napoveduje, da v romanu gre za čas. Čas, ki ga ima na voljo posameznik ali skupina:

Literarno ustvarjanje mi pomeni predvsem tekmo s časom. Prvič zato, ker spričo hude asimilacije v doglednem času skorajda ne bo več v Porabju ljudi, ki bi govorili in brali slovensko. Komu torej pisati? Po drugi strani pa zato, ker sem se pač precej pozno odločil, da bi vendarle bilo potrebno ujeti in ubesediti vsaj nekaj življenjskih utrinkov iz Slovenskega Porabja [...] Zapisano bo vsaj to, da je ta zakrneli organ Slovensko Porabje nekaj časa kolikor toliko deloval, vendar je žal podlegel boleznim. Brez slepiča se da živeti, brez spomina nikakor (Izjava Franceka Mukiča za Radio Slovenija)(Just 2009:172).

Mukič v porabski priredbi bolje izkoristil jezikovne potenciale kot v knjižni inačici romana. Po ugotovitvah Justa (2009:177), ki temeljijo na razčlembi 'dodatkov' in 'izpustov' ter drugih pripovednih plasti v obeh inačicah romana, je bila avtorjeva pripovedno-oblikovalna intenca povsem različna. Rojake v Porabju je nagovoril bolj elementarno in čustveno, rojake v Sloveniji bolj premišljeno in racionalno. S čustveno koncentrirano, zvočno-ritmično intenzivno in ljudsko slikovito figuraliko v *Garaboncijašu* je povečal čutno-čustveni narativni učinek, medtem ko je naracija v *Črnošolcu* naravnana bolj v razumsko, spoznavno učinkovanje. Primere, ki potrjujejo večjo ekspresivno moč v narečni inačici romana, navaja Just iz poglavja *Kosica za štirilistno komanco/Srp za štiriperesne deteljice*:

Garaboncijaš

»... je vozila čobe, kak da krava rit zapera po žmetnom pošteveci, ka ji je vacalejg eške bole zakrüu obraz.« (Str. 92.)

»... vejpa kakši stariške, takši mlajši! so se z gaubca črne mlatilnice vösipale njene vözmlačene misli. Dostakrat je že sama tö nej laučila, da guči pa da misli.« (Str. 92.)

»Au, ti posarna svinja, je zaregetala kak kakša velka napinjena žaba pa kak oblis potegnila s cejkara kosico.« (Str. 93.)

»... je z malima prstoma vrazno potegno lampe, kak asistentka zobarskoga padara betežnikove čobe, vöpotisno gezik, ka se ma je vidlo v želaudec« (Str. 93.)

»... pa zablecko kak birka: Beee! Banja stara! Beee! Banja kopanja! pa se je hrzo kak konj med arcivanjom na tranki.« (Str. 93.)

Črnošolec

»... je zmajevala z glavo, da ji je ruta za spoznanje še bolj zakrila obraz.« (Str. 130.)

»... kakršni starši, taki otroci! so se njene misli od tu naprej ubesedile kar same od sebe, ne da bi to sama hotela. Ni več zmeraj točno ločila, kdaj govori in kdaj misli.« (Str. 131.)

»Au, ti posarna svinja, se je napihnila in kot blisk potegnila iz cekarja srp.« (Str. 131.)

»Z mezincema je razpotegnil svoja usta, kolikor se jih je dalo, pomolil jezik iz ust, da se mu je videlo v želodec ...« (Str. 132.)

»... in zablejal kot kaka ovca: Beee! Banja stara! Beee! Banja kopanja!« (Str. 132.)

Izrazno slikovitost porabščine je Mukič uspešno uporabil tudi pri govorni (jezikovni) karakterizaciji pripovednih oseb, njene zvočne potenciale (zvočnost, ritmičnost in melodičnost) pa je dodobra izkoristil za ustvarjanje vzdušja in sugestivnosti pripovednih situacij. Lep primer takšne situacije je pretresljivi trenutek, ko izgnani porabski Nemci prihajajo od svoje zadnje maše v Porabju in se razvrščajo v kolono za odhod čez mejo. V *Črnošolcu* je zvočnost prizora omejena na onomatopoiijo, v *Garaboncijašu* pa je Mukič s prepletom zvočne in sintaktične figuralike ta del pripovedi zavalovil v ritmizirano prozo, skoraj pesem v prozi (Just 2009:176).

Simbolni pomen nosi stavek na koncu romana, vendar je zaradi kasnejših aktualnih zgodovinskih dogodkov naveden samo v madžarskem prevodu. Kljub temu se je zdelo avtorju pomembno, da zaključi svoje literarno delo z zgodovinskim dejstvom, s pomembnim sporočilom: *»21. Decembra 2007 ob 00:00 so padle meje med Madžarsko in Slovenijo (Jugoslavijo).«*

5.3 Porabski Črnošolec

Opis črnošolca, kakor ga vidi preprosti porabski človek, polaga avtor na jezik teti romanesknega raziskovalca:

»...nikoli se ni odveč čuvati takih ljudi, ki so se rodili z zobom ali celo z zobmi in so sesali materino mleko tri velike petke. Taki lahko prikličejo tudi nesrečo nad domačijo. Taki razcapani stvari z raztrganim plaščem naj bi študirali trinajst let pri zlodeju, kjer se naučijo čaranja. Na koncu šolanja dobijo čarobno knjigo. S pripomočki nato potrkajo na vrata hiš, kjer prosjajo za mleko ali jajca. Nočejo veliko mleka, toda ne sme se jim ga natočiti v skodelico, temveč jim ga je treba postreči v šticlinu. Nikakor pa se jim ne sme reči, da nimajo pri hiši mleka, ko ga imajo. Če ga hočejo zavesti, potem črnošolec začne groziti, da on točno ve, da je pri hiši mleko. Prišel bo čas, ko bi mu ga z veseljem dali, ampak tedaj bo že prepozno. Za kazen povzroči nevihto, točo, iz svoje knjige prikliče svojega zmaja, s katerim jaha nad vasjo.« (72)

Naslovni črnošolec se pojavi skozi zgodbo večkrat in v različnih priložnostih. Prikazen, ki jo vidi Marcijeva mama, je drugačna, kot tista, ki jo sreča Miško Kolmanič v gostilni. Črnošolec, ki se pojavi po srečanju Marcija in Anice je nekdo drug, kot tisti, ki ga opazimo po Marcijevem pogrebu.

»Črnošolcev je več. Tisti, ki ga je videl učitelj Mesarič ob seniškem pokopališču, je bil drugačen kot tisti, ki sta ga s prijateljem Kolmaničem skupaj zagledala z arhivskega okna. Mefistovski in faustovski duh se že toliko časa spopadata, da sta si od nenehnega boja tudi vse bolj podobna, vendar sta še vedno vsak na svojem bregu. Prvi zapeljuje Porabce, drugi, lahko bi mu rekli tudi protiduh, skuša omrežene ljudi na podlagi svojih grenkih izkušenj odvrniti, da bi se spečali s skušnjavcem, ki je tudi njega ugonobil. Boj za porabske duše se

nadaljuje. Močnejši je mefistovski duh, vendar se mu v zadnjem času vse bolj upira tudi faustovski protipol, češ da tako ali tako nima več kaj izgubiti. Tisti, ki ju vidiyo kot črnošolce, so manj izpostavljeni nevarnosti, ker se že nagonso izogibajo čudnih stvorov. Prvi naredi posebno škodo, ko ga ljudje zaznavajo kot vljudnega gospoda v civilu, ki dobronamernega porabskega pomočnika z zvijačo večkrat ne pusti blizu.» Objavljeno: Delo. (14.05.2008), Boj za porabske duše se nadaljuje: Francek Mukič / sprašuje Milan Vincetič).

Motiv prodaje duše hudiču je v umetnosti zelo pogost pojav, lik doktorja Fausta je spodbudil številne umetnike. Širše gledano je lahko pogodba ali kupčija s »hudičem« povsem vsakdanja stvar v življenju vsakega posameznika ali skupine ljudi. Različni so samo vzroki za sklenitev »kupčij«, okoliščine, ki človeka pripeljejo do zavestnih ali prisilnih odločitev ter cena, ki jo je potrebno na koncu plačati. Ali ne gre za nekakšno kupčijo tudi v primeru »Prostovoljca«, enega izmed treh koscev, ki:

»Godrnja sam pri sebi, kakšno svetlo prihodnost da so jim obljubljali, ko ga je mati brez njegove vednosti leta 1942 kot »prostovoljca« pri sedemnajstih kratko malo prodala za nemškega esesovca. Zdaj pa ga v tovarni nočejo zaposliti, češ da je bil fašist. Tega ne bo svoji rodni materi nikoli odpustil. Pred kratkim mu je umrl že drugi novorojenček.« (9)

Ali morda je moral predrago plačati tudi Marcijev oče za svoja politična prepričanja ter za to, da je vztrajal pri svojem materinstvu:

»Na pomoč! Marci je ustreljen! Na pomoč! Moj Bog, sin je mrtev! Je krilil Marcijev oče in se vsake toliko časa prijel za glavo. Večjega sina so mi pregnali preko meje, banditi krvoločni, tega pa ustrelili kot psa! Jojme, jojmene! Zakaj toliko gorja za nekega očeta! Moj Bog, kaj bomo pa zdaj! Na pomoč! Marci je mrtev! Je grgral oče v svoji nepopisni bolečini in neizmerni samoti.« (53)

Avtor stopi v bran glavnemu junaku, kljub nekaterim njegovim človeškim in političnim zablodam, kljub njegovim takim in drugačnim »kupčijam«:

»Zato, ker je bila njegova tragična usoda podoba nekega obdobja, ki je povzročilo njegovo nesmiselno smrt pri dvajsetih, najsi je bil kriv tudi sam ali ne. Če ne bi bilo tistih norih časov,

se tudi Marci ne bi mogel zaplesti v neke usodne igre, v katerih je samo korak do tega, da se hudič polasti človekove duše.» (77)

S pomočjo naravne in folklorne simbolike se razkriva protislovnost človekovega bivanja in zastavlja vprašanje o njegovi usojenosti ali naključnosti. Prav v tem filozofsko-idejnem segmentu vidi Just (2009:173) literarni presežek romana. Črnošolec je izvorno protislovni folklorni lik, ki dobronamernim ljudem vrača z dobrim, nad zlonamerne pa prikliče nadloge. V Mukičevem romanu preraste v metaforo za izjemnega posameznika, ki izstopa iz svojega okolja, ga vznemirja in dinamizira, a je hkrati tudi sam ujet v kolesje časa in se ne more izogniti njegovemu zlu. (Just 2009:173).

Prav ta črnošolec, ki nikjer ne pokaže svojega pravega obraza, slutimo pa, da je lahko tudi sam Marci Lončar, po vsej verjetnosti pa je bolj njegov nezakonski sin Lali Lončar, vleče nit te pripovedi, ki bo v slovenski literarni prostor vnesla obilo nemira in vznemirjenja; pa ne samo zato, ker se dogaja v odročnem, do sedaj neznanem Porabju, temveč tudi zaradi neprijetnega občutka, da bo današnji obiskovalec Porabja še kje na kakšnih zapotjih, kjer ga bo zalotila nevihta, nenadoma naletel na tega tičastega biciklista (Vincetič 2005:202).

6 STRUKTURA

6.1 Prostor in čas

Resnično medsebojno zvezo časovnih in prostorskih odnosov, umetniško usvojenih v literaturi, bomo imenovali kronotop (kar v dobesednem prevodu pomeni - »prostorčas«(...)). V literarnoumetniškem kronotopu se prostorska in časovna znamenja družijo v pomenljivo in konkretno celoto. Čas se zgošča, strjuje, postane umetniško otipljiv; prostor pa se intenzificira in vključi v gibanje časa, sižeja, zgodovine, Časovna znamenja se odstirajo v prostoru, prostor pa dobiva pomen in razsežnosti v času. To križanje nizov in združevanje znakov je značilno za umetniški kronotop (Bahtin 1982:219).

Kronotop kot oblikovno-vsebinska kategorija določa tudi podobo človeka v literaturi; podoba človeka je vedno resnično kronotopična (Bahtin 1982:220). Torej kronotop ni le dogajalni čas in dogajalni prostor, temveč ključni del literarnega dela, ki vpliva na literarno osebo.

»Kronotop literarnega dela je določen in omejen z avtorjevim vidikom, z njegovo predstavo o času in prostoru, z njegovim odnosom do sveta. V kronotopu literarnega dela, v načinu, kako sta v literarnem delu povezana čas in prostor, se razkriva avtorjeva podoba realnega sveta, tistega, ki mu avtor pripada« (Javornik, 1986:65).

6.1.1 Prostor

Z iskanjem odgovorov na vprašanje, na kakšen način in v kolikšni meri lahko pokrajina vpliva na človekovo oblikovanje skupnosti, se ukvarjajo določene veje geografije. Le-te izhajajo iz spoznanj, da življenje v določenem okolju prinaša izkušnje, navade, prakse, kar ustvarja določeno tradicijo, vrednote in predstave, zato je mogoče pričakovati določen vpliv pokrajine na človeka, ki pa ni pogojni temveč posredni, situacijski in posledica izkušenj, predstav in vrednot. Ne gre za določenost, temveč za uveljavljanje določenih naučenih praks ter okoliščin, ki so različno vplivne (Zupančič 2009b:12).

»Pokrajina je besedilo, ki ga je napisala (oblikovala) družba in ga berejo ter interpretirajo tako strokovnjaki (znanstveniki) kot tisti, ki v pokrajini živijo in jo vsakodnevno uporabljajo. Ideja

v ozadju omenjene metafore je, da ljudje v pokrajino vtiskujejo tudi svoje mišljenje, predstave, ideologije in vrednote, kot da bi svoja čustva, stališča in misli prelivali na papir. Posledično je pokrajino mogoče brati podobno kot knjigo» (Juvan, Urbanc 2012:302).

»Izraz »občutek kraja« označuje subjektivno izkušnjo kraja, ta pa zajema kompleksen sklop čustev in občutij, ki jih zbuja določen kraj/prostor. Pogosto se pojavlja kot občutek povezanosti in pripadnosti (Cresswell 2009). Občutek kraja je ena od podlag za oblikovanje identitet, saj omogoča poistovetenje sebstva s krajem in pokrajino« (Juvan, Urbanc 2012:305).

V Mukičevem romanu je osrednji literarni prostor Gornji Senik – majhna slovenska vas na Madžarskem, tik ob tromeji, ob stičišču treh narodov. Idilična vasica, obdana z gozdom poraslimi hribi in s seniškim potokom, vendar od nekdanj močno zaznamovana z notranjimi in zunanjimi mejami ter protislovji. Prostor, ki skupaj s časom določa tragično usodo osrednje osebe, hkrati pa usodo tamkaj živečega slovenskega prebivalstva.

Del Gornjega Senika – romanesknega literarnega prostora -, Janezov breg, tik ob avstrijski meji, je zaradi svoje geografske lege že od nekdanj težil k Avstriji:

» Ko je Marci Lončar po pobočju z avstrijske smeri z lopato na desnem ramenu prisopihal do grebena, se je ustavil in oddahnil. Za njim so slikoviti gričevnato-hriboviti kraji na avstrijskem Gradiščanskem in Štajerskem; mestece Ženavci je bilo ob Monoštru do konca vojne drugo središče Seničanov, kamor so ljudje hodili kupovat, služiti, se zdraviti, na vlak...«
(10)

Drug del vasi je oddaljen od sosednjega Martinja na slovenski strani meje le nekaj kilometrov:
»Za grebenčkom se je skrivalo skrivnostno Slavsko, Jugoslavija. Pravzaprav goričke vasi Dolenci, Čepinci, Martinje, Trdkova, ki so bile ravno take slovenske vesnice kakor Števanovci, Andovci, Verica, Sakalovci ali Gornji Senik.« (11)

»Ljudje so stoletja živeli na obeh straneh zdajšnje meje v mirnem sožitju pod isto madžarsko krono svetega Štefana, bili so Slovenci na Ogrskem« (11) – dokler jih zgodovina oz. trianonska pogodba ni ločila. Nova meja je bila določena na razvodju med rekama Rabo in Muro. Slovenska krajina (Prekmurje) je bila dodeljena Jugoslaviji, le devet slovenskih vasi je

ostalo na Madžarskem. Začela se je ločena zgodovina peščice ljudi, ločena zgodovina Porabskih Slovencev.

6.1.2 Čas

Roman *Črnošolec* je sestavljen iz 44 poglavij, kompozicija romana je kompleksna. Osrednjo zgodbo o Marcijem Lončarju dopolnjuje vzporedna zgodba dveh raziskovalcev, ki pojasnjuje širšo in ožjo zgodovinsko ozadje, ki je močno vplivalo ne le na osrednjo osebo, temveč tudi na narodnostno identiteto Porabskih Slovencev. Osrednja zgodba ni oblikovana kot linearna pripoved, ampak kot časovno prepletanje usod, prehajanje iz zgodbe v zgodbo.

Čas oziroma časovni utrinki romana imajo zelo pomembno simbolno, nekateri tudi poučno vlogo. Osrednja zgodba romanesknega junaka je tek s časom:

»Marci je bil v oddaljeni dolini čisto blizu avstrijske meje, kjer se tudi seniški zvon ni slišal tako razločno. Med žvižganjem je moral zaradi strmine gristi tudi kolena. Plalo mu je tudi srce, saj se mu bo morda v kratkem končno nasmehnila sreča. Kako bi bil slišal oddaljeno zvonjenje? Dvajset kukujev? Marci Lončar je že več tednov živel v hudi stiski. Zapletlo se je že v Jugoslaviji. Doma na Madžarskem pa še bolj. Nevarno mu je zmanjkoval skopo odmerjeni čas. Zanj je veljalo posebno štetje časa. Ko se skrije sonce za oblaki, poteče, zmanjka tudi čas.« (233).

Romanesknega raziskovalca razbijeta nekatere legende iz turških časov in podučita bralca o točnih zgodovinskih dejstvih:

»Tudi sam večkrat razmišljam, kako je mogoče, da se kmečki človek s tako zavidljivim znanjem, kakršen je bil tudi Fincin Feri, daleč naokoli znani pripovedovalec in pevec ljudskega izročila – bil je več tudi ljudskega zvezdoslovja in zdravilstva ter še marsičesa – ni preveril to ali ono zgodovinsko dejstvo, čeprav je možakar tudi precej bral. S prepričanjem je pripovedoval ljudem, da je združenim krščanskim silam poveljeval Radetzky, ki se je rodil kakih sto let po monoštrski bitki in bil za časa Napoleonovih vojn glavni poveljnik avstrijskih čet v severni Italiji. Saj ravno tem govorim! Mu je jedko odvrnil vseved. Po nekaterih ljudskih

pripovedovalci naj bi bil vojskovodja pri Modincih Janko Sibirjanski, ki pa je več kot dvesto let pred monoštrsko bitko umrl po bitki pri Singidunumu ali Beogradu – od kuge.» (63)

Odgovor na vprašanje, kako močno so zaznamovale majhno vasico ob tromeji Hitlerjanske ideje, je razviden iz analize časa in prostora. Na Janezovem bregu, tik ob avstrijski meji so živeli večinoma Slovenci, vendar so se zaradi takšnih in drugačnih vzrokov skoraj vsi včlanili v lokalno prohitlerjansko organizacijo Volksbund. Vaški volksbundisti – *bundaši* – so s svojimi shodi ustrahovali ostale prebivalce:

»Nikar tako zaletavo, Julija! Ji je zažugal z desnim kazalcem. Nikar ne rini z glavo skozi zid, ker kaj hitro lahko pride črni voz tudi po vas! Kakšen črni voz neki! je bolščala vanj zaprepadeno. Črni vagoni, Julija! Čr-ni va-go-ni za go-ve-da, je zlogoval poveljnik vaškega Volksbunda, ki bodo požrli vso to vašo drhal in tudi vas odpeljali na us-trez-no mesto v nemškem rajhu! je pljunil proti njej, se bliskovito obrnil na petah in po vojaško odkorakal proti hruški, pod katero so se že zbirali njegovi pajdaši.

Tudi dedek Vendi na podstrešju je stiskal pesti od nemoči, škripal z zobmi in pljuval od besa. Koliko dragocenih ur je bil prisiljen preždeti na zatohlem podstrešju! Ves je gorel od jeze, in brundo kak stau vragauv, češ od kod si jemljejo pravico, da silijo druge s svojimi bundaškimi traparijami!« (99)

Proti fašistični psihozi so se poskušali boriti med drugim tudi vaščani, ki so sodelovali z ljudmi z druge strani slovenske meje, s prijatelji in sorodniki iz bivše Jugoslavije, z ljudmi, ki so jih ostali v vasi izenačili s »partizani«. To so bili najbolj zavedni Slovenci, med njimi tudi družina Lončar.

»Marciju je bila vseč nekoliko drugačna govorica tujcev, ki so bili še pred kratkim Jugoslovani, nato uradno spet Madžari, govorili pa so slovensko. Razlikovali so se tudi po tem, da ko so govorili slovensko, niso uporabljali toliko madžarskih besed kot Porabci. Zelo so mu ugajale tudi pesmi, ki jih prej niso poznali. Marciju je bila še zlasti pri srcu tista o hladnem vetru.» (108)

Ljudje so se bali partizanov iz Jugoslavije po eni strani zaradi tega, ker so madžarski nacionalistični »njilaši« izenačili partizane z navadnimi banditi. Bali so se jih ne glede na to, da z njihove strani ni bilo nobenega ustrahovanja. Po drugi strani je bilo vaščane strah, ker so bili partizani večinoma komunisti in so jih povezovali z izkušnjami z boljševiki in z rdečim terorjem na Madžarskem leta 1919. Na Gornjem Seniku je 10. aprila 1919 prišlo do spopada med globoko vernimi ljudmi, pod vodstvom domačega župnika in predstavnikom boljševiške oblasti, ki je ravno takrat prispel v vas:

»Blizu cerkve ga je za hip ustavila razjarjena množica z motikami, kosami in puškami. Vpili so, da je paralo ušesa, da Gornjeseničani nočejo šol, nočejo boljševikov, ampak hočejo svoje prejšnje kraljestvo. Osupli komisar je živčno ukazal kočijažu, da naj pri priči požene konja. Ženske, ki so pred kratkim nalagale nepoučene radovedneže, da grejo na pokopališče urejat grobove, so vreščale kot vrane in z dvignjenimi motikami priganjale rdečega hudiča. Kaj kmalu so ga dohitele in začele udrihati vseprek po njem, da je od nekega udarca omedlel.«
(105)

Informbirojevski spor – dogajalni čas v romanu – in hermetično zaprte meje so kasneje popolnoma izolirali Porabje:

»Rákosijeva stalinistična oblast je po junijski resoluciji informbiroja 1948, ko je Titova Jugoslavija padla v nemilost pri Stalinu, pričela zastraševati, terorizirati slovenske ljudi ob jugoslovanski meji. Še zlasti bodoče slovenske šolnike. Ukinili so učiteljske tečaje v Pečuju, profesorje so izgnali v Jugoslavijo. Od takrat naprej so zavedni Slovenci živeli v nenehni napetosti, saj so bila zasledovanja, zalezovanja, zasliševanja in zapiranja slovenskih razumnikov na dnevnem redu.« (188)

6.1.3 Ideologije – narodnostna identiteta

Po pregledu časa in prostora se pred očmi bralca pojavi mentaliteta različnih skupin prebivalcev Gornjega Senika, pod različnimi vladajočimi ideologijami. Avtor nam predstavi, na kakšen način so vplivale politične in verske ideologije na ljudi, na njihove odločitve, z določenimi zgodovinskimi dejstvi opiše ozadje, marsikdaj tudi opraviči ideološka stališča, ki so zaznamovala čas in prostor. Na nek način lahko govorimo o spopadu ideologij (zavednih

ali nezavednih) v zakotni vasici, ki jim je bilo skupno sovraštvo. Sovraštvo, in posledično strah pa je trajnostno zapečatil narodnostno identiteto Porabskih Slovencev.

»... informbirojevski spor leta 1948 je Slovensko Porabje ogrnil v železno zaveso in notranjo izolacijo, kar je bilo slovenskega, pa je dobilo politično konotacijo državnega in idejnega sovražnika« (Just 2009:165).

Zgodba Šandorja Mešiča iz Otkovcev, ki je bil med drugo svetovno vojno madžarski vojak pri Donu in je zaradi krogle v glavi pozabil oba jezika, slovenskega in madžarskega, je hkrati tudi zgodba o jeziku in narodnostni identiteti Porabskih Slovencev:

»Človek lahko onemi tudi od strahu! Bodisi od nenadnega stresa ali nenehnega trepetanja, takega, ki traja že stoletja! Ali zaradi manjvrednega občutka, ki se porodi iz nepretrgane bojazni!« (126)

Romaneska raziskovalca napovedujeta prihodnost manjšinskega jezika. Eden izmed njiju je optimističen, drugi pa je skeptičen. Krogla, ki je zadela glavo vojaka, je simbol. Simbol strahu in manjvrednostnega občutka skozi dolga desetletja v »glavah« Porabskih Slovencev:

»In počasi, zelo zelo počasi, pravi čudež božji, se mu je začel vračati božji dar govora. Na koncu je zopet govoril skoraj čisto tako, že doma v Porabju, kakor pred odhodom na donsko bojišče. Zato ti pravim Miško, ne obupuj že vnaprej, ne pokopavaj ljudi, dokler še živijo, saj imamo tako ali tako dovolj mrtvih! Lej ga optimista! Se je zahahljal Miško. A misliš, da bi Šandor Mešič kdaj spregovoril, če bi ruski golaubiši ostali v njegovih mozgaj pet, deset, petnajst, dvajset, šestdeset let?« (127)

6.2 Motivika

Bogata motivika se v romanu močno navezuje po eni strani na folkloristiko, ki izhaja kot ugotavlja Just (2009:175) iz poučno-informativnega nagiba. Slovensko folklorno izročilo, ki je v Porabju resnično bogato, Mukič skuša skozi literarno pripoved posredovati naslovniku v matičnem slovenskem kulturnem prostoru.

Poleg folklornih sestavin je romanu zastopana množica drugih motivov, ki jih je Stanonik (2007:442) v svojem prispevku razdelila na svetopisemske, intelektualne in sodobne motive.

Motiv ptic

Motiv ptice je razširjen po vsej Evropi, na vseh področjih ljudske umetnosti. Ptica je simbol za dušo že od nekdanj, upodobitev Svetega duha v krščanski veri je tudi v podobi ptice – v podobi goloba. V romanu se ptice pojavijo v bistvenih trenutkih Marcijevega življenja. Ni slučajno, da so tri, saj simbolizirajo nesrečni »ljubezenski trikotnik«.

Ptico siničko, simpatično drobno ptičico povezujemo s pozitivnimi misli, s prihodom pomladi, z ljubeznijo. V romanu sta sinički simbol za dve dekleti. Tista drobna, z modro glavo in rumenim trebuhom, ki je »z *neko zaljubljeno milino v očeh zrla*« v Marcija, je avstrijsko dekle. Tista nekoliko večja in starejša, ki je že zaznamovana z »*umazano belim trebuhom*«, je »*Sinička-Seničanka*«, mati Marcijevega nezakonskega otroka.

Tretja ptica – črna žolna – je metafora za Marcija samega. Žolna ima v krščanski tradiciji dvojno, protislovno simboliko. Po eni strani ima pozitivni predznak, saj s tem, da stalno tolče s kljunom po drevesu, simbolizira globokovernega človeka. Po drugi strani ima negativni predznak – tako kot v romanu –, je simbol hudiča in krivoverstva, saj tolče po posušenem drevesu.

Motiv treh koscev

Kosec že od antike dalje simbolizira potek življenja, torej smrt. V romanu se dvakrat pojavi motiv treh koscev. Marci jih sreča takoj na začetku romana, ko gre preveriti svoje možnosti za pobeg, kasneje trije kosci pridejo tudi na njegov pogreb. »*Trije apokaliptični jezdec s kosami na štiriinšestdesetem četverokotniku*» simbolizirajo smrt. So trije predstavniki različnih skupin, različnih ideologij v vasi. *Pobožnjakar* sodi med globokoverne, tudi zato je dobil ta vzdevek, *Prostovoljec* - kot kaže nehote - vendar je predstavnik prohitlerjanske ideologije, ki so se navzeli tudi nekateri vaščani, medtem o vodilnemu koscu, *Glasbeniku*, izvemo, da igra klarinet v vaški godbi in ga moti kukavičino petje.

Kresni čas in praprot

Po izročilu je kresna noč v vsem indoevropskem prostoru magična noč, s čarobnimi rastlinami in navadami, ki ji sledi najdaljši dan v letu. Največ magičnosti na kresno noč gre pripisati praproti - magično seme naj bi človeka napravilo nevidnega, pomagalo proti urokom, zaščitilo pred strelami. To je bila tudi Marcijeva želja:

»O! je zavzdihnil globoko. Marsikaj bi bilo drugače v mojem življenju, če bi bil lahko vsaj enkrat v življenju neviden! Če bi bil pojutrišnjem neviden na tisti madžarsko-avstrijski meji, bi bil na konju!« (17)

Motiv šahovnice

Šahovnica – 64 kvadratnih polj, od tega 32 belih in 32 črnih. Simbolizira dvojnosti veselja, življenje in smrt. Strategijska igra, ki je prizorišče boja. Na začetku romana Marci ima privid, vidi šahovnico, kjer so že vse figure premagane. Le na zadnjem polju se še nekaj dogaja. Kot njegov zadnji boj pred smrtjo – poskus pobega v Avstrijo.

Vzporedna zgodba v romanu je ena sama velika igra šaha, ki nosi simbolni pomen. Kot pravi Vincetič (2005:201), kakor učitelj in arhivar pomikata figure, veliki narodi premikajo male.

»...midva bova skušala dognati, kako so šahirali, drugi ali druge z njegovim življenjem, ker da so lahko imele pri tem prste vmes tudi sojenice ali rojenice (...) Kdo pa bo zmagal na koncu? je sumničavo vrtal vanj arhivar. – Vsi mi, Miško, vsi mi. To bo igra, v kateri na koncu zmagata oba nasprotnika.« (60)

Motiv netopirja

Netopir po kitajskem verovanju je simbol dolgega in dobrega življenja ter znanja. »Fu« - tako se izgovorita na Kitajskem obe besedi »sreča« in »netopir«. Marci lovi po šolskem podstrešju belega netopirja, saj je od dedka slišal, da če ga kdo ujame, bo živel tisoč let. Ta neuspeli poskus simbolizira njegov neuspeli pobeg in njegovo kratko življenje, saj kot kmalu tudi sam dojame, belega netopirja sploh ni bilo na podstrešju.

Motiv glasbe

Motiv glasbe prepleta roman, avtor kot poznavalec glasbene terminologije vključuje razna strokovna poimenovanja postopkov in tudi glasbil. Glasba je motiv kozmične harmonije, ki v vseh človeških kulturah spremlja sakralne dogodke ter posreduje med nebeškim in zemeljskim. Ni samo stilistični okras, temveč veliko več. Izraža notranjo razpoloženje človeka, zato ni presenetljivo, da so melodije v romanu melanholične, tako kot tista pogrebna pesem, ki jo sam Marci predstavi: *Skopajte mi jamo, na sablo široko, na sablo široko, na pükšo globoko...*. (13)

Motiv ogledala

Ogledalo je simbol modrosti in spoznanja, ki odseva podobo resničnosti. Je simbol človeške duše, druga plat osebnosti. Motiv ogledala se v romanu pojavi dvakrat. Ko se vanj pogleda Marci, vidi sebe takšnega, kot se dojema sam. Ogledalo zrcali vse, kar se postavi pred njega. Marci se ogleduje z različnih perspektiv in se tako vidi v različnih oblikah, ki se stalno spreminjajo. Ogledalo odseva njegovo podzavest, njegova občutja. Avtor nakazuje mnoge razsežnosti njegovega značaja, od objektivnosti do resnosti, od posmehljivosti do premaganosti. Marciju videno ni všeč, premagati želi tistega »drugega« v ogledalu. Avtor nam s pomočjo zrcalnih podob po eni strani dovoli vstop v Marcijev notranji svet, ki izraža negotovost, tesnobo in vznemirjenost, po drugi strani pa dobesedno napoveduje njegovo tragično usodo:

»Jezno je zasukal glavo na desno za četrto kroga. Oni v ogledalu je izginil, kakor bi ga bila požrla črna zemlja. Marci ga je likvidiral.« (29)

7 SODOBNI SLOVENSKI ROMAN

»Roman je edina nastajajoča vrsta, zato v njem globlje, pomembnejše, zaznavnejše in hitreje odseva razvoj same stvarnosti. Samo tisti, ki se sam razvija, lahko doume razvoj. Roman je postal vodilni junak v drami literarnega razvoja novega časa prav zato, ker najbolje od vseh izraža razvojne težnje novega sveta, saj je edina vrsta, ki je nastala v novem svetu in ki je v sorodstvu z njim. Ko postane vodilen, pripomore k obnovi vseh drugih zvrsti, jih okuži z razvojem in nedokončanostjo« (Bahtin 1982:12).

»Že od svojega začetka naprej je bil vedno pripravljen sprejeti vase nove literarne vrste in oblike, prav tako tudi bistvene poteze ostalih literarnih zvrsti (lirizacija, dramatizacija in eseizacija romana). Kot najbolj prilagodljivi in najmanj predvidljivi literarni vrsti so mu nedoločljivost, odprtost in prehodnost pri razvoju koristile, v tradiciji vrstne definiraniosti pa so bile problematične« (Zupan Sosič 2006b:50).

Sodobni slovenski roman v devetdesetih letih je modificirani tradicionalni roman, njegov model pa najbolj modificirajo žanrski sinkretizem, prenovljena vloga pripovedovalca in povečan delež govornih sestavin. Tradicionalnost slovenskega romana v zadnjem desetletju 20. stoletja temelji na pregledni zgodbi, smiselnih razmerjih med literarnimi osebami in razvidni prostorsko-časovni določenosti. Sodobni romani so tako pripovedni v ožjem smislu, saj kljub lirizaciji in eseizaciji oziroma diskurzivnosti v njih še zmeraj prevladuje pripoved. Zanja je značilno nizanje dogodkov, ki jih vežejo časovni in vzorčni odnosi in oblikujejo v zgodbo, s katero je pripovedovanje zaprto med začetek in konec (Zupan Sosič 2003: 47).

Roman Črnošolec odpira perspektive občutljivih tem iz zgodovine Porabskih Slovencev, o katerih se ljudje zaradi strahu ali zaradi drugih vzrokov niso upali spregovoriti, nekateri molčijo še danes. V romanu razen zgodovinskih dejstev ni enournih odgovorov na postavljena vprašanja. Kdo je bil v resnici Marci Lončar, kdo ga je ubil, kdo je naročil umor? Pisateljska domišljija poskuša prodreti v dušo osrednje osebe, da bi tam odkrila vzroke tudi za osebne odločitve, ki so jo pripeljale do tragičnega konca. Za osrednjo zgodbo je značilna nelinearnost, prekinjena, fragmentarna pripoved, v primerjavi s tradicionalnim romanom ni kronološke in kavzalne logike. Posledično dogodek – uboj Marcija Lončarja – ni glavna tema

romana. Dogodek bralec spozna le preko sekundarnih virov, iz drugih perspektiv, ni pa »prisoten« zraven:

»Ko so na igrišču žarele strasti v temni predkresni noči in po zraku razigrano letale žareče kresničke, se je v bližini zaslišal nek nenavadno oster pok. Takoj za njim še eden, nato tretji. Veselo kramljanje je v hipu zamrlo.«

Pisatelj pušča zgodbo odprto, saj gre za rekonstrukcijo dogodka, ki temelji tudi na neuradnih pričevanjih, pisateljski domišljiji in psevdorazlagah.

8 ROMANESKNI SINKRETIZEM V ČRNOŠOLCU

Hibridizacija je značilnost moderne dobe na vseh področjih našega življenja, tako tudi v literaturi. Hibridizacija zvrsti, žanrov, stilov in oblik je stalnica sodobnega literarnega opusa.

»Nedoločljiva vrstna identiteta romana in njegova pestra tipologija nakazujeta le eno trdno, ustaljeno in razvojno neproblematično romaneskno lastnost: sinkretizem« (Zupan Sosič 2006b:50).

»Romaneski sinkretizem (zvrstni, vrstni, žanrski) je tako najstarejša in hkrati edina ustaljena značilnost, po kateri lahko roman prepoznamo še danes. Zaradi večplastnosti lahko romaneski sinkretizem opazujemo kot spoj treh različnih pojavov, ki pa se največkrat v romanu prepletajo. Romaneski sinkretizem namreč obsega tri ravni sinkretizma: zvrstni, vrstni in žanrski sinkretizem« (Zupan Sosič 2006:51).

8.1 Zvrstni sinkretizem

Moderni postopki, ki so spremenili tradicionalni roman na začetku 20. stoletja, so povzročili rojstvo modernega romana. Za zvrstni sinkretizem je značilno, da rahlja, prekinja ali preoblikuje pripoved

8.1.1 Esezizacija

»Esezizacija, esejizem ali diskurzivnost je vnašanje diskurzivnih elementov v pripovedni tok in s tem opuščanje principa epske integracije in kontinuitete dogajanja, tako da se zgodba rahlja do razpada« (Zupan Sosič 2006a:27).

V primeru *Črnošolca* lahko govorimo o esejizirani zgodbi najprej zaradi opustitve linearnosti. Že sama vzporedna zgodba zaustavi in upočasni pripoved, osrednjo zgodbo. Romaneska prijatelja ob spremljavi šahovske igre raziskujeta skrivnostno smrt mladega fanta, sestavljata njegovo zgodbo na šahovnici. Na podlagi arhivskih in upravnih podatkov ter dokumentov dopolnjujeta življenjski mozaik mladega fanta, ki je moral pri dvajsetih letih umreti. Zato tudi zgodba popolnoma razpada.

Vse se vrti okrog istih ključnih tem. Ožje gledano je to intimna zgodba Marcija Lončarja, vendar je roman tudi zgodba oziroma zgodovina Porabskih Slovencev in Porabja. Avtorju se zdi izredno pomembno zaustaviti osrednji dogajalni tok in vključiti samostojne enote s temami, ki so dokončno vplivale na psihozo Slovencev na Madžarskem. Posebna enota je namenjena osvetlitvi boleče izenačitve Slovencev z Vandali, ki izhaja iz madžarske monografije Stražna Pokrajina in kateri so naselili celo nekateri slovenski izobraženci.

»Slovenec ni človek – kaša ni hrana (...) Drevo ni gozd – samokolnica ni voz! (...) Kukuk! Pokakani Slovenec! Srčkan Madžar! Pokakani Slovenec!« (112)

Esejizacija odpira pot domišljiji, ki jo avtor uporablja predvsem pri opisovanju notranjih razmišljanj in dilem glavnega lika:

»Zato, da bi pridobil čas, je najbrž privolil v vse, kar je zahtevala od njega madžarska obveščevalna služba. Nekaj malega je zaradi lepšega že tudi storil. Močno pa si je želel, da bi se pravočasno rešil iz avoškega blodnjaka in rit potegnil v Avstrijo.« (233)

Osrednjo zgodbo prekinjajo tudi dolge retrospektive, ki so večinoma povezane z notranje- in zunanje-političnimi dogodki. Avtor obnavlja spomin na miting leta 1945 v Martinju, kjer so se Porabski Slovenci v spomenici izpričali o tem, kaj so čutili in želeli:

»Rabski Slovenci, zbrani na mitingu v Martinju, dne 3. junija 1945, na temelju pravice narodov do samoodločbe in odcepitve, slovesno izjavljamo, da hočemo živeti v Demokratični federativni Jugoslaviji. Zaradi duhovnega pritiska in raznarodovanja, ki ga nad našim ljudstvom še vedno izvajajo profašistični in reakcionarni elementi, ki so se vrnili v vrste sedanje demokratične oblasti na Madžarskem, se bomo pogumno in odločno borili za priključitev k novi Jugoslaviji.« (170)

8.1.2 Lirizacija

Pomemben postopek na poti od tradicionalnega romana proti sodobnemu romanu je lirizacija, ki je v *Črnošolcu* prisotna na kompozicijski, prav tako na mikroravni. Začetek romana, naslov prvega poglavja je iz prve vrstice znane porabske pesmi *»Prišla kukanca...»,* ki se nato na

koncu romana zaključi v celoto, in sicer z zadnjim poglavjem *»Odšla je kukanca«*. Najpomembnejši vezni motiv v romanu so ptice, ki so prisotne pri odločilnih trenutkih osrednje osebe. Ponavljajoči motiv so tudi trije kosci, ki jih Marci sreča takoj na začetku romana, *»Na severnem pobočju se v dopoldanskem soncu bliskajo tri kose. Švistijo, kakor na povelje: švist, švist, švist ...«* (9), nato se zaključi tudi ta okvirna kompozicija, trije kosci ga spremljajo tudi na njegovi zadnji poti: *»Tudi trije kosci so se udeležili pogrebnega obreda. Košnjo so končali, kose odložili, seno je spravljeno na podstrešju.«* (146)

Lirizacija na mikroravni je opazna preko zvočnih in besednih iger, onomatopej skozi ves roman:

»Iznenada se oglasi ura na zvoniku vaške cerkve. Z donečim basovskim glasom dostojanstveno odbija zapovrstjo: Bom, bom, bom, bom! Kakor bi rekla: Po-zor, po-zor! Po štirih odmevnih udarcih se sproži kladivo na srednjem zvonu, ki začne za oktavo višje razglašati važno sporočilo za dolgo, odmevno dolino: Bam, bam ,bam, bam! O-pol-dne je, o-pol-dne je, o-pol-dne je!« (10)

Avtor s pomočjo različnih zvočnih elementov ustvari nelagodno ozračje okoli Marcija Lončarja, napetost narašča tudi zaradi neprijetnih zvokov, ki ga spremljajo in sugerirajo njegovo tragično usodo. Zvočne podobe niso le stilistični okras v jeziku romana, temveč pomembno orodje, ki pomaga pri razumevanju globljega sporočila:

»Tretjo največjo znamko, bila je belkasta, je nesel ravnokar proti jeziku,ko je zunaj peklensko zaropotalo in zažvenketalo. Ostrmel je kakor duhovnik v kakem grotesknem prizoru pri povzdigovanju. Zunaj so mulci z njegovo robato lopato in drugimi pripomočki kot mali blazneži zvončkljali po cevastem stojalu za kolesa, da je Marcija skoraj kap.« (20)

Tudi trenutki tišine so lahko mučni, posebej če je v duši človeka prisoten nemir:

»Ko je vse utihnilo, se je Marci zavedel, da je čisto sam v hiši. Tudi kdaj drugič se je že zgodilo, niti ne samo enkrat, da razen njega ni bilo nikogar v hiši, pa ga vendarle niso prevzeli sedanji, težko določljivi, tesnobni občutki.« (29)

Ravno obratno od popolne tišine je rjovenje, za katero poskrbi sam Marci v gostilni:

»Kaj! Je zarjovel Marci kot lev in udaril kot grom po mizi, da se je steklenica zamajala in skoraj zgrmela na tla z ogromnim besnim bikom vred.« (41)

Tudi v zadnjih, odločilnih trenutkih v nogometni igri so Marcija spremljali neprijetni glasovi:

»Hoho-hoho-hoho-hoho! Se je kotalil hudobni krohot za Marcijevim hrbtom. Hoho-hoho-hoho-hoho! je odmevalo globoko, kakor bi se mu bil rogal tudi parkljasti klenkač v zvoniku, v katerem so bivali netopirji.« (46)

Melanholičnost pride do izraza v romanu preko pesmi, ki so jo Porabski Slovenci naučili od prijateljev z druge strani slovenske meje. Pesem je postala neka povezovalna nit med njimi, peli so jo takrat, ko so posebni gostje zapuščali Porabje in odhajali domov:

»Laden vöter piše, piše, i ladno šumi, šumi. Laden vöter piše, piše, da od tebe morem tit. Oj, ne idi, ne idi, ostani tu, moj mili dragi, pri mojem srcu.« (108)

Ta žalostna melodija spremlja dogajanje in se zasliši večkrat v romanu. Po Marcijevem pogrebu se je zaslišal glas orglic in dekleško brundanje, ki je spominjal na to pesem, prav tako jo sliši romaneskni pripovedovalec med raziskovanjem v svoji rojstni vasi. Isto pesem v nekoliko spremenjeni, še bolj ganljivi obliki podoživlja Grabancijašev štirinožni prijatelj ob njegovem grobu, na koncu romana, za slovo:

»Strašen vöter piše, piše, i ladno šumi, šumi. A v oči mi skuze vrejo, da od tebe morem tit. Oj, zdaj vidiš, zdaj vidiš, moj dragi, tu Tvoj mili mali, na mojem prtju...« (246)

8.1.3 Razdalja do pripovedi

»Sodobni roman razbija iluzijo, da živimo v svetu predvidljivih dogodkov, jasnih pomenov in zanesljivih resnic. Njegova nagnjenost k neobičajnim in nepričakovanim miselnim spojem ter paradoksalnim situacijam je povezana z naravnostjo h komičnemu, grotesknemu in absurdnemu« (Zupan Sosič 2006a:30).

Just trdi (2009:175), da se v Mukičevi pripovedi humornost uresničuje predvsem v besedni igrivosti »Črni detel. Črna detelja. Črno dete. – Dete. Detel. Detelja.« (15) in v šaljevih pripombah pripovednih oseb v dialogih:

» Vidiš, tega mi je uspelo narediti ravno potem, ko sem se pobral iz tistega močvirja. Morda se je Marci zagledal v tvojo mrtvaško masko v blatu in od strahu pozabil pomežikniti, pa ti je končno le uspelo škljocniti, kot je treba.« (83)

8.2 Vrstni sinkretizem

Vrstni sinkretizem je v romanu močno zastopan, saj avtor v zgodbo vključuje razne literarne in tudi neliterarne vrste, na primer ljudsko pesem, ki spravlja v dobro voljo romaneskna raziskovalca med pripovedovanjem zgodbe o vojaku, ki je onemel pri Donu:

»Naš Franček je na straži stal,
debele kügla v ror dajal.

Ta prva kügla prletela,
naš 'mu Frančku roko od komolca dol odnela.
Naš Franček pa še kar stoji,
debele kügla v ror vali.

Ta druga kügla prletela,
naš 'mu Frančku nogo od kolena dol odnela.
Naš Franček pa še kar stoji,
debele kügla v ror vali.

Ta tretja kügla prletela,
naš 'mu Frančku glavo bek odnela.
Naš Franček pa še kar stoji,
debele kügla v ror vali.

Ta štrta kügla prletela,
naš 'ga Frančka derekt v srce zadela.
Naš Franček pa zdaj kar leži,
debele küglo k seb' tiši. » (128)

Avtor v romanu preseneti z uporabo političnega govora, s pomočjo katerega nek govornik aktivira čustva zbranih, argumentirano in udarno povzame ter posreduje informacije. Marcijev stric, Štefan Lončar, je na proslavi ob osvoboditvi Prekmurja v Bogojini nastopil pred

zbranimi ljudmi in jih nagovoril. Govornik se je zavedal, da bo njegov cilj dosežen le v primeru, če vzbudi določena občutja pri poslušalcih:

»Tovariši, tovarišice! Je stric nagovoril tisoče zbranih. Nam, Rabskim Slovencem, se je po tisočletnem suženjstvu prikazala svoboda. Vsi, ki prebivamo v dolini Rabe, imamo le eno željo: to je, naj se svojimi slovenskimi brati in sestrkami zedinimo v Demokratični federativni Jugoslaviji. Že pod staro Jugoslavijo smo si želeli zedinjenja. Vse ljudstvo od Gornjega Senika do Monoštra vas prosi, pomagajte nam...« (165)

Avtor se je pri pisanju romana naslonil tudi na uradne dokumente in poročila iz arhivov, zbral je upravne in pravne podatke, ki jih je tudi dobesedno vključil v besedilo:

»Madžarski časopis »Testvériség» (Bratstvo) je poročal o »strahovitem« dnevu na Gornjem Seniku 10. aprila 1919. Dopisnik ugotavlja, da je domači duhovnik Géza Tüll je že ob prvi, meščanski revoluciji leta 1918, ščuval proti novemu redu. Za časa drugega prevrata pa je postal kar obseden. In da je širil grozovite lažne novice o diktaturi proletariata, češ da »bo zavladata promiskuitetna ljubezen, ženske bodo morale v komune, kmetom bodo odvzeli zemljo in hiše, gnusni rdeči bodo porušili cerkve...« (104)

V romanu zaseda pomembno vlogo poučna vloga, ki je avtor niti ne skriva. Nekateri izseki nas ravno zato spominjajo na šolske učbenike. Tudi romaneskna pripovedovalca pišeta učbenik za Porabske šole:

»Poleti 1945 je bil ustanovljen monoštrski odbor Antifašistične fronte Slovanov (AFS), katerega predsednik je postal Janez Kerec, sekretar pa Franc Konkolič, oba iz Monoštra. Število članov je sčasoma naraslo na tristo petdeset. Odbor je pri madžarskih oblasteh zahteval več narodnostnih pravic in uvedbo slovenskega jezika na madžarskih šolah v Porabju.« (174)

Spomin je miselni proces, ki omogoča obnavljanje oziroma priklic ohranjenih informacij iz zavesti, torej gre za povezavo med preteklostjo in sedanjostjo. Spomini so fragmenti, ki lahko služijo kot soočanje s preteklostjo. Posebej pomembni so spomini na travmatične dogodke, saj vplivajo tako na človekovo dožemanje preteklosti kot sedanjosti. Dolga leta so morala miniti,

preden je Borovnjakova mati zaupala svojo zgodbo o tragičnih medvojnih dogodkih v vasi Verica ob srečanju s partizani – avtor je zgodbo obnovil v obliki materinega spomina:

»Dobivala sem slovenske časopise od brata iz Slovenije. Rojena sem bila namreč v Budincih na Goričkem. V tistih časnikih sem marsikaj brala, kaj vse da počnejo partizani v Jugoslaviji. Da ubijajo, ropajo, in da jih ljudje morajo oskrbovati s hrano! Zato nas je popadel še večji strah, ko so tisti večer pred jožefovim vstopili v našo hišo pravi, živi partizani. Takoj so nas mirili, naj se nič ne bojimo, ker nam ne bodo storili nič hudega...« (159)

Mukič pogosto vključuje v roman tudi neliterarne vrste, tako v besedilu naletimo na odlomek intervjuja, ki ga romaneskna raziskovalca prebereta skupaj. Gre za novinarsko besedilo, ki ustreza oblikovnim in vsebinskim zahtevam stroke. Njegova funkcija je predvsem v informiranju bralcev in temu je podrejena tudi uporaba jezikovno-stilnih sredstev:

»O nesrečnem Gezovem tavanju in blodenju po matični domovini sem pospravil časopisni pogovor z njim, ki da misliti v marsičem. Naslov se je glasil »Roka, ki te je do zdaj božala, te bo od zdaj naprej pretepala«. Predlagam, Miško, da ga prebereva, ker je zelo poučen. – V redu, Tibi.

Leta 1946 so porabski Slovenci imeli možnost, da so se mladi Porabci lahko šolali v Pečuju, da bi se tam usposobili za učitelje (...)

- *Zakaj ste morali pustiti triletno učiteljišče?*
- *Po informbiroju junija 1948 sta Stalin in Tito prekinila vse stike. Tedaj so nas odslovili z učiteljišča v Pečuju (...). Ko sem prispel na dogovorjeno mesto, so mi tam povedali, da ne smem več domov, ker me na Madžarskem želijo prijeti. Svojim staršem sem lahko le sporočil, da sem na varnem, pa da ne morem več domov.*
- *Kdaj ste potem prvič bili doma?*
- *Devetnajst let me ni bilo domov...« (218)*

8.3 Žanrski sinkretizem

Po Zupan Sosič (2006b:58) je bil žanrski sinkretizem značilen za slovenski roman že v prejšnjih desetletjih, v zadnjem pa je poskušal preoblikovati tradicionalne romaneskne vzorce v pestrejšo in bolj »berljivo« podobo romana. Pri tem je žanrski sinkretizem kot osnovni povezovalni princip romanesknih struktur »gradil« razvidno zgodbo, saj se različne romaneskne strukture niso razkrivale na fragmentizirajoč način, ampak so bile podrejene dominantni žanrski osnovi. Tako je žanrski sinkretizem postal ob koncu stoletja bistveni preoblikovalec tradicionalne romaneskosti, v okviru katere zvrstni in vrstni sinkretizem predstavljata večinoma le stilistično potezo.

Mukičev roman je le na prvi pogled zgodovinski roman, vendar zgodovinska in politična konotacija služita le kot pomembno ozadje pri tragični zgodbi osrednje osebe.

»Morda je, če gledamo ves ta spekter dogajanja s pisateljskega zornega kota, to pravi izziv, saj pripovedovalcu, ki se včasih postavi tudi v vlogo raziskovalnega novinarja, ponuja pravo paleto »rešitev«, a obenem pušča (dokaj) proste roke domišljiji, zato ta tekst tudi prej diši po 'legendi' kot zgodovinskemu romanu« (Vincetič 2005:199).

Skozi zgodbo se pred očmi odpira tudi značaj in svetovnonazorski pogled osrednje osebe, ki ga avtor ne skriva in ne olepša. Skrivnostna ljubezenska zgodba z avstrijskim dekletom, ki se ne dogaja pred bralčevimi očmi in jo bralec spozna le iz zelo skopih opisov, je Marcijevo glavno vodilo, kljub krivdi, ki jo čuti zaradi nezakonskega otroka z domačim dekletom:

»Na drugi brezi z razpokanimi temnimi skorjami je sedela druga sinička, Sinička –Seničanka, nekoliko večja in starejša kot prejšnja, s črno glavo in umazano belim trebuhom. (...) Marciju je po sredini čela mezela debela potna kaplja.« (15)

Njegova mladostniška vihravost in naivnost sta tudi močno botrovali pri tem, da se je ujel v past različnih interesnih skupin. Kot je dejal Vincetič (2005:199) Marci Lončar se je vsem srcem in mladostjo predal vihri takratnih časov, sodeloval je tudi na mladinski delovni akciji v Bosni in se navzel – kar ga je morda stalo življenja – tudi projugoslovanskih idej.

Zgodba romana je napeta kot v kriminalki, vendar se razlikuje od klasičnega kriminalnega romana. Iz osnovne detektivske sheme truplo-detektiv-storilec manjka tretji element, oziroma ta ostane nepojasnen. Ne vemo z gotovostjo kdo je ubil Marcija, po čigavem navodilu in zakaj. Za sodobni kriminalni roman, oziroma za njegovo žanrsko identiteto kot pojasnjuje Zupan Sosič (2003:112) namreč ni tako pomembna ustaljena struktura vseh pripovednih elementov, ampak pripovedni način njene ubeseditve. Ta osnovno ali kršeno detektivsko shemo zapolnjuje z razkrinkovanjem indicev.

»Kaj bi bilo, če bi igrala to posebno šahovsko igro tako kot kakšen detektivski roman ali kaj podobnega? Ali ne bi bilo vznemirljivo raziskovati prav nenavadno, skrivnostno smrt mladega, komaj dvajsetletnega fanta, ki mu ni bilo zadoščeno niti s tem, da bi se vedelo kaj se je zgodilo. Zvedeti nekaj o tem, zakaj je moral fant umreti, ko bi šele moral začeti živeti.« (59)

Fantastika je nekaj, kar se oddaljuje od resničnosti, je razkol med resničnim in neresničnim, med realnim in irealnim svetom. V fantastiki sta dva nivoja v protislovju, in sicer vsakdanja resničnost in nadnaravnost. Tea Štoka (2005:17) vidi nadnaravno kot problematično, saj ga ni mogoče vključiti v implicitni ideološki kod, ki ga prakticira tekst. Kot enega od najpomembnejših kriterijev za določitev fantastike izpostavlja prisotnost dveh različnih nivojev v tekstu.

Mukič v romanu *Črnošolec* uporablja fantastiko kot eno od številnih pripovednih možnosti. Tako se v tekstu pojavlja nekajkrat zgolj za hip. Ne gre za fantastiko, ki se razvija kot samostojna plast, saj se skozi vso besedilo kaže primarnost racionalističnih elementov. Elementi fantastike, nenavadni pojavi, so vpeti tako v osrednjo zgodbo kot tudi v vzporedno zgodbo dveh raziskovalcev.

Popolnoma nepojmljivo je, da je imel romaneskni pripovedovalec toliko težav z navadnim fotografiranjem Marcijeve slike na nagrobni plošči. V nas zbudi občutek, kot da bi mu nemirna Marcijeva duša namerno nagajala, z očmi mežikala z zbledele fotografije. Morda pa mu je le poskušala nekaj sporočiti:

»Najsodobnejša digitalna naprava za slikanje pa, kot kaže, ne prenese, da škilijo mrlič z nagrobnih slik. Kljub svoji tehnični razvitosti in dovršenosti ne poznajo tistih razsežnosti, s pomočjo katerih se lahko sporazumevajo ljudje na tem svetu z dušami na onem svetu.« (83)

Podobno nepojasnen je tudi trenutek, ko je Marcijev najboljši prijatelj Toni začutil, da mu je nekdo stopil na nogo, kljub dejstvu, da je bil popolnoma sam. Niti v tistem trenutku niti kasneje ni mogel razrešiti dogodka, ki se je zgodil po Marcijevem pogrebu. Tako je prišel do zaključka, da je njegov stari prijatelj verjetno prišel po zadnje slovo ali s kakšnim posebnim sporočilom.

Tudi opis Marcijevega pogreba je zaznamovan s fantastično prvino. Ko so pokojnikovo krsto spustili v jamo, je vsak od prisotnih vrgel v grob grudo prsti, ki so jo prej poljubili. Nato se je zgodilo nekaj nenavadnega:

»... je na splošno začudenje nad odprti grob priletel detel z rdečo liso na glavi in pod repom. Za hipec je zalebdel nad njo, kot bi se hotel prepričati, ali je Marci zares umrl. Nato se je bliskovito spustil v jamo, v slovo kavsnil po škrinji, nato pa odfrčal proti gozdu nad pokopališčem.« (147)

Zaključek romana se izteče v daljšem fantastičnem opisu vizije, kot jo popolnoma nenaravno podoživlja Grabanjcijašev ovčar:

»Naenkrat pa je uzrl, da iz zelenega bukovja prihaja neka čudna družčina: na starem, črnem bivolu je jezdila temnopolta koščena pojava okrog dvajsetih let, ki jo je krasila razcapana črna pelerina. Z levo roko se je držala za levi rog, z desno pa stiskala veliko lopato na desnem ramenu. S črnega bivola je na dveh straneh visela bisaga, iz katere so štrlele oguljene knjige. Zraven njega je na snežnem kljusetu, nekoč je moralo biti pravi konjski lepoteč, jahal temnopolit možki, ki je igral na ogrlice. Dva jahača, Črnošolec in Grabanjcijaš, sta si bila hudo podobna. Kako ne bi bila, ko pa sta bila dvajsetletni oče na črnem bivolu in petdesetletni sin na belcu vendarle v sorodu.« (247)

9 ZAKLJUČEK

Tako kakor druge pojavne oblike slovenske besede v Porabju ima tudi leposlovna dva obraza, narečnega in knjižnega. Zaradi že omenjenih neprijaznih zgodovinskih okoliščin mnogi Porabci niso imeli priložnosti, da bi se naučili knjižno slovenščino. Kot svojo »materno rejč« razumejo porabsko narečno zvrst slovenščine (Just 2009:170).

Ravno zato je pomembno, da v zadnjih letih tudi na področju literarnega ustvarjanja počasi prihaja do t.i. revitalizacije narečij, kjer negativna, manjvrednostna konotacija narečnega jezika zgublja svojo moč. Izredno velikega pomena je to na obrobju, kjer živijo narodnostne manjšine.

Črnošolec - prvi porabski roman v knjižni in narečni inačici - predstavlja bralcu v matični domovini pozabljeni kotiček slovenskega jezikovnega ozemlja, pred porabskega bralca pa postavi ogledalo, da samega sebe lahko vidi takšnega, kot se dojema sam.

»V sivi davnini se je manjša skupina ovac odtrgala od praslovenske črede in bila odrezana od glavnine. Izgubljene ovce sicer fizično niso bile zelo oddaljene od svojih domačih, toda krdelo volkov je preprečilo zbeganim živalicam, da bi se vrstile med svojce. Volkodlaki so jim toliko časa tulili, da so garjave in da ne smejo med tiste na drugi strani ograje, da so po dolgih stoletjih še same začele zavijati, da so vendske mrcine ... » Objavljeno: Delo. (14.05.2008), Boj za porabske duše se nadaljuje: Francek Mukič / sprašuje Milan Vincetič).

10 SLOVARČEK PORABSKIH IZRAZOV

betežnik – bolnik
bundaš – kosmatinec
eške – še
füčkati – žvižgati
gezik – jezik
gučati – govoriti
golaubiš – krogla
komaca – deteljica
mozge – možgani
padar – zdravnik
pükša – puška
rejč – beseda
šticli – vrč za mleko
škrinja–krsta
vacalejg – ruta
vesnica – vas
žmetno – težko

11 VIRI IN LITERATURA

ČEH, Jožica, 2004: Funkcija narečnega jezika v literarnem besedilu V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 469–478.

FTIČAR, Jože, 2006: Dramilo porabskih Slovencev ali njihov labodji spev? : ob prvem slovarju in prvem romanu v porabski slovenščini. Dostopno na: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-XX6O1FXB/beab9bb3-da49-4e2f-b7d1-df67e4f04414/PDF>

JAVORNIK, Miha, 1986. Problemi časa in prostora v romanu Mojster in Margareta M. A. Bulgakova. V *Jezik in slovstvo*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 65-72.

JESENŠEK, Marko, 2013: Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska -fakulteta.

JUST, Franci, 2009: *Porabje*. Murska Sobota: Franc-Franc.

--, 2009: Zatišja in stišja porabskega literarnega mikrokozmosa. V: *Slovenski mikrokozmosi – medenični in medkulturni odnosi*. NOVAK POPOV, Irena (ur.). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 163–178.

--, 2010: Izdelano v literarnem laboratoriju Ferija Lainščka po postopku duhovno-pesniške arheologije. Lainščkov narečni literarni opus. In *Po ravnicah navzgor*. Murska Sobota, Franc-Franc, 2010. Dostopno na: http://www.ferilainscek.si/shared_files/lainek_-_franci_just_narena_knjievnost.doc

--, 2015: Zakaj porabščina in kako dolgo še? V 51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 6.-17. 7. 2015. TIVADAR, Hotimir (ur.) *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

JUVAN, Marko; URBANC, Mimi 2012: Na stičišču literature in geografije: literatura kot predmet geografskega preučevanja na primeru slovenske Istre. V *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 297-316, 317-337.

KOMERČKI, Sašo, 2006: Prepletanje individualnega in kolektivnega spomina v zgodovinopisju na primeru Bele krajine. V *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*. Ljubljana: Društvo psihologov Slovenije : Slovensko filozofsko društvo, 189-205.

KROPEJ, Monika, 1995: *Pravljica in stvarnost: odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

MAYSTĚ, Laima, 2014: Nekaj posebnosti prevoda romana Berte Bojetu Filio ni doma v litovščino. V *Recepcija slovenske književnosti*. ŽBOGAR, Alenka (ur.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 263-269.

MUKIČ, Francek, 1993: *Magyar-szlovén frazeológiai szótár (Madžarsko-slovenski frazeološki slovar)*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

--, 1997: *Szlovén nyelvkönyv (Slovenska slovnica)*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

--, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

--, 2005: *Garaboncijaš: porabska legenda*. Murska Sobota: Franc-Franc; Monošter: Zveza Slovencev na Madžarskem.

--, 2007: *Črnošolec: porabska legenda*. Murska Sobota: Društvo za humanistična vprašanja ARGO : Franc-Franc.

--, 2008: *A garabonciás*. Szentgotthárd: Magyarországi Szlovének Szövetsége.

MUNDA HIRNÖK, Katalin, 2013: Represija nad Slovenci v Porabju v času Rákosijevega režima (1948–1956). V *Prispevki za novejšo zgodovino. Represija med 2. svetovno vojno in v povojnem obdobju v Sloveniji in v sosednjih državah*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 201-212.

NOVAK-POPOV, Irena, 2003: Lirizacija romana. V *Slovenski roman*. Mednarodni simpozij Obdobja - metode in zvrsti, Ljubljana 5.-7. december 2002. HLADNIK, Miran (úr.). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 379-388.

OROŽEN, Martina, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

PULKO, Simona, 2014: Socialne zvrsti pri šolski obravnavi književnih besedil. Dostopno na: <http://www.jazyk-literatura-komunikace.cz/index.php/cislo-2-2014?download=93:2-pulko-simona>

ŠMITEK, Zmago, 2003: Šamanizem na Slovenskem?: dileme o šamanizmu, obsedenosti in ekstazi. V *Studia mythologica Slavica*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, 149-161.

--, 2014: Nočni bojevniki: kmečke herezije in čarovništvo na Slovenskem in v Furlaniji. V *Studia mythologica Slavica*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, 191-205.

ŠTOKA, Tea, 2005: Fantastika in Calvinova postmodernistična pripovedna dela. V *Primerjalna književnost*. Ljubljana: Slovensko društvo za primerjalno književnost, 15-32.

STANONIK, Marija, 2007: *Narečna književnost..* Maribor: Slavistično društvo.

--, 2008: *Interdisciplinarnost slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

VINCETIČ, Milan, 2005: Zgodbanje o ujetem času, v katerega vsake toliko privozi črni biciklist. V MUKIČ, Francek, 2005: *Garaboncijaš: porabska legenda*. Murska Sobota: Franc-Franc; Monošter: Zveza Slovencev na Madžarskem, 197-203.

ZUPANČIČ, Jernej, 2009a: Ob etničnem in državnem robu na slovenskem vzhodu. V 20. zborovanje slovenskih geografov, Ljutomer - Murska Sobota, 26.-28. marec. KIKEC, Tatjana (ur.). Pomurje: trajnostni regionalni razvoj ob reki Muri. Ljubljana: Zveza geografov Slovenije; Murska Sobota: Društvo geografov Pomurja, 16-26.

--, 2009b: *Družbena geografija: študijsko gradivo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2003: *Zavetje zgodbe: sodobni slovenski roman ob koncu stoletja*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

--, 2006a: Pimlico in Neznosna lahkost bivanja kot maturitetna romana. V: Jezik in slovstvo. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 25-45.

--, 2006b: *Robovi mreže, robovi jaza: Sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera.

IZJAVA

Podpisana/podpisani izjavljam, da sem nalogo izdelal/-a sam/-a in le z navedenimi pripomočki ter da so vsa mesta v besedilu, ki druga dela citirajo dobesedno ali jih smiselno povzemajo, jasno označena kot prevzeta mesta z navedbo vira. Zavedam se, da je nasprotno ravnanje kršitev pravice do intelektualne lastnine. Filozofska fakulteta bo v takih primerih ustrezno ukrepala.

Datum:

Podpis: